UCHWAŁA Nr 53 / 1274 / 19
ZARZĄDU WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO
w RZESZOWIE
z dnia 13 czerwca 2019r.

w sprawie przyjęcia *Sprawozdania*
z realizacji Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad w 2018 roku.

Na podstawie art. 41 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 512) oraz zapisów *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* przyjętego Uchwałą Zarządu Województwa Podkarpackiego Nr 41/890/15 z dnia 7 kwietnia 2015 r., a także Uchwały Nr 234/4696/16 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 8 listopada 2016 r. w sprawie powołania Rady Programowej *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* zmienionej uchwałami Zarządu Województwa Podkarpackiego: Nr 273/5420/17 z dnia 14 lutego 2017 r., Nr 393/8212/18 z dnia 23 stycznia 2018 r., Nr 399/8386/18 z dnia 20 lutego 2018 r., Nr 48/1179/19 z dnia 28 maja 2019 r., oraz § 4 *Regulaminu Rady Programowej Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* i Uchwały Nr 1/2019 Rady Programowej *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* z dnia 6 czerwca 2019 roku,

Zarząd Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie
uchwala, co następuje:

§ 1

Przyjmuje się *Sprawozdanie roczne z realizacji Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad w 2018 roku* stanowiące załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Dyrektorowi Departamentu Rozwoju Regionalnego.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

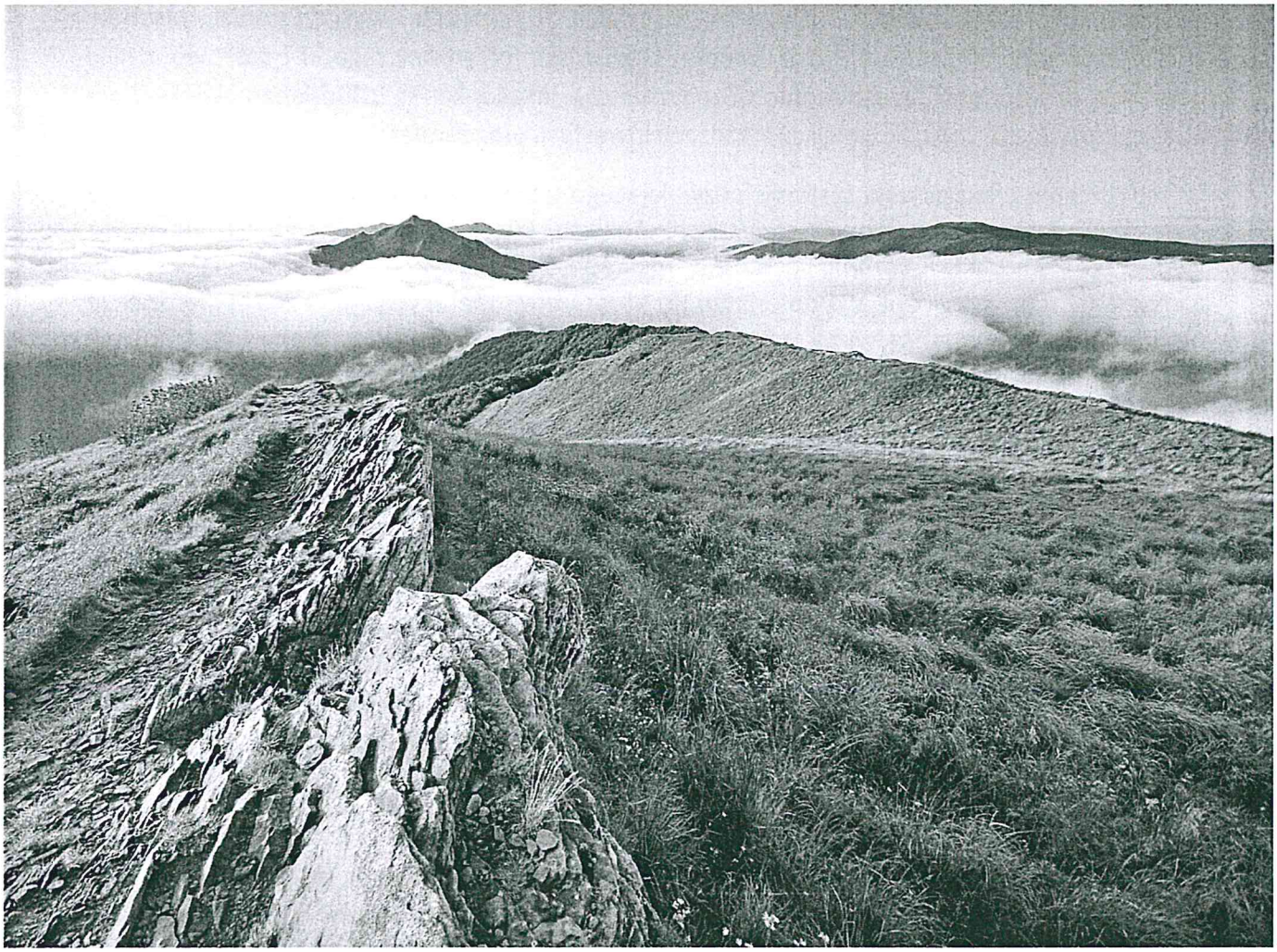
ZARZĄD WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

WICEMARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA
Piotr Pilch

Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 53/1274/19
Zarządu Województwa Podkarpackiego
w Rzeszowie
z dnia 13 czerwca 2019r.

2018

Sprawozdanie roczne z realizacji Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad w 2018 r.

DEPARTAMENT ROZWOJU REGIONALNEGO
URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO W RZESZOWIE

Wprowadzenie

Opracowanie *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* (dalej: *PSRB*) wynikało ze wspólnej inicjatywy samorządu regionalnego województwa podkarpackiego oraz Związku Bieszczadzkich Gmin Pogranicza (dalej: ZBGP). Głównym celem PSRB jest wzrost poziomu i warunków życia mieszkańców ZBGP poprzez poprawę dostępu do miejsc pracy i usług przy efektywnym wykorzystaniu zasobów endogenicznych i wzmocnieniu funkcjonalnych powiązań zewnętrznych. Zakłada się, że Bieszczady będą obszarem zrównoważonego rozwoju, dzięki zwiększeniu i zróżnicowaniu usług turystycznych i pełnego wykorzystania zasobów endogenicznych tworzonych przez walory środowiska przyrodniczego. Dodatkowo dzięki poprawie dostępności przestrzennej oraz wzrostowi jakości kapitału ludzkiego zwiększy się atrakcyjność Bieszczad, jako miejsca lokalizacji inwestycji oraz zamieszkania.

Stworzenie efektywnego systemu pozwalającego na trafne oraz rzetelne monitorowanie postępów realizacji *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* jest zadaniem trudnym, co wynika ze specyfiki *Programu* będącego pośrednią formą pomiędzy strategią rozwoju a programem operacyjnym. W odniesieniu do programów operacyjnych można stwierdzić, że osiąganie postępów rzeczowych jest efektem osiąganych postępów finansowych. *PSRB* nie posiada bezpośredniego finansowania, co znacząco utrudnia możliwości monitorowania produktów, rezultatów oraz efektów jego wdrażania.

Z kolei strategie rozwoju, takie jak strategia rozwoju województwa w odróżnieniu od programów operacyjnych mają charakter bardziej horyzontalny, odnosząc się do szeroko rozumianego rozwoju danego obszaru z uwzględnieniem zarówno czynników endogennych, jak i egzogennych. Jednak w porównaniu do *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020* zapisy *PSRB* są bardziej konkretne, precyzyjne i w większym stopniu są przełożone na język konkretnych działań zgodnie z wymaganiami określonymi w przepisach ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Stąd też prowadzenie monitoringu *PSRB* jedynie za pomocą wskaźników kontekstowych nie pozwalałoby na zmierzenie postępów realizacji tego *Programu*, lecz jedynie pozwalałoby uchwycić zmiany w wybranych aspektach życia społeczno-gospodarczego zachodzące na obszarze objętym zakresem terytorialnym *PSRB*.

Trudności dotyczące monitorowania *PSRB* mają również charakter praktyczny związany z ograniczeniami w zakresie możliwości pozyskania odpowiednich danych. Brak bezpośredniego przypisania środków finansowych do analizowanego *Programu* powoduje, że program ten może być realizowany jedynie pośrednio poprzez projekty współfinansowane ze środków innych programów, przede wszystkim *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.*

W związku z postulatami zgłaszanymi podczas posiedzenia Rady Programowej *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* dotyczącymi modyfikacji systemów monitoringu *PSRB*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego zlecił ekspertowi zewnętrznemu opracowanie ekspertyzy pn.: *Analiza i ocena systemów monitoringu w Programie Strategicznym „Błękitny San" i Programie Strategicznego Rozwoju Bieszczad oraz opracowanie wskaźników monitoringowych*. Efektem przeprowadzonego badania jest przygotowany nowy system monitoringu wskaźników *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad*. Obecne Sprawozdanie

zostało opracowane według metodologii zaproponowanej w ekspertyzie. Należy podkreślić, że przedstawiciele Rady Programowej mieli okazję uczestniczyć w pracach nad nowym modelem monitoringu programu.

Trudna sytuacja Bieszczadzkich terenów została zauważona także przez Rząd RP, który wskazał Bieszczady jako Obszar Strategicznej Interwencji na poziomie krajowym i tworzy narzędzia wsparcia inicjatyw lokalnych. Dlatego też Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju 1 października 2018 r. przedstawiło rządowy *Programu dla Bieszczad*, którego zbieżność terytorialna z *Programem Strategicznego Rozwoju Bieszczad*, stwarza szanse podniesienia poziomu życia mieszkańców, poprawy szans rozwojowych i przyspieszenia rozwoju obszaru Bieszczad. Stanie się to dzięki realizacji przedsięwzięć oraz inicjatyw podejmowanych z poziomu krajowego, które będą komplementarne w stosunku do działań realizowanych na poziomie regionalnym i lokalnym.

W rządowym *Programie dla Bieszczad,* który Uchwałą Nr 472/10009/18 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 17 września 2018 r. został wprowadzony do Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Podkarpackiego, przewidziano kierunki wsparcia prowadzące do poprawy warunków życia oraz lepszego wykorzystania szans rozwojowych. Stanie się to poprzez realizację zadań w ramach następujących osi: I *Poprawa dostępności transportowej,* osi II *Poprawa dostępności usług społecznych, w tym zdrowotnych i opieki nad dziećmi,* III *Wzmocnieniu kapitału ludzkiego i społecznego*, IV *Ochronie i zachowaniu bioróżnorodności*, V *Rozwoju przedsiębiorczości i wzmocnieniu potencjału turystycznego*, VI *wzmacnianiu administracji gminnej i powiatowej oraz współpracy międzynarodowej.*

I Analiza wartości wskaźników

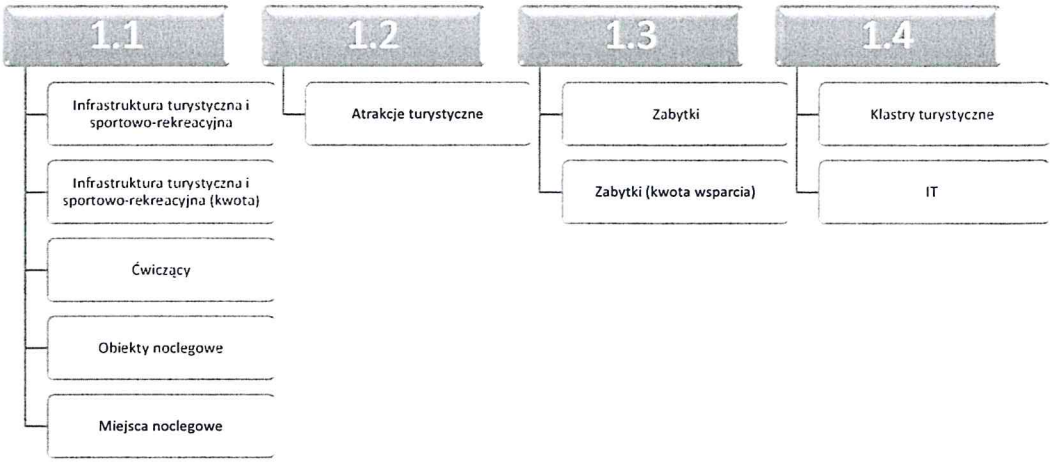
Przygotowany nowy system wskaźników monitorowania *PSRB* zakłada pozyskiwanie danych z 12 źródeł, przy czym zdecydowanie najczęściej proponowanym do wykorzystania źródłem jest Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Za pomocą tego źródła monitorowane jest 28 spośród 51 wskaźników. W drugiej kolejności (w odniesieniu do 11 wskaźników) pozyskiwano dane w ramach sprawozdań składanych przez gminy. Dane od jednostek samorządu terytorialnego z obszaru *PSRB* dostarczone zostały za pośrednictwem Urzędu Miasta i Gminy Lesko, który pełni funkcję koordynatora odpowiedzialnego za sprawne i terminowe raportowanie przez gminy informacji koniecznych z punktu widzenia przyjętych wskaźników monitoringu. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń sprawozdawczych można stwierdzić, że taki sposób pozyskiwania danych stanowi jeden z elementów angażujących gminy we wdrażanie *PSRB*, co również nie jest bez znaczenia mając na uwadze specyfikę tego *Programu*. Dodatkowo w odniesieniu do pojedynczych wskaźników wykorzystano takie źródła danych jak: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, System Teleinformatyczny SL 2014, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie, klastry, podmioty zarządzające lub monitorujące wybrane atrakcje turystyczne, wybrane instytucje otoczenia biznesu, Podkarpacki System e-Administracji Publicznej oraz Podkarpacki Zarząd Dróg Wojewódzkich.

Sprawozdanie zawiera również informacje dotyczące aktywności Zarządu Województwa Podkarpackiego w wspieraniu podmiotów uczestniczących w realizacji *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad.* W niniejszym dokumencie wykorzystano dane dostarczone przez departamenty UMWP.

Priorytet Turystyka i rekreacja

Priorytet „Turystyka i rekreacja" jest monitorowany za pomocą 10 wskaźników. Najwięcej wskaźników (5) przypisano do działania 1.1. które dotyczy Koordynacji rozwoju oraz poprawy funkcjonowania infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Po dwa wskaźniki monitorują działania 1.3 Ochrona i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego oraz działania 1.4 Rozwój partnerstwa na rzecz zwiększenia ruchu turystycznego oraz jego promocji, zwłaszcza turystyki pobytowej. Jeden wskaźnik opisuje działanie 1.2 Rozwój i zróżnicowanie oferty usług i produktów turystycznych, w tym z wykorzystaniem współpracy transgranicznej.

Rysunek 1. Wskaźniki monitorujące priorytet „Turystyka i rekreacja"

Liczba wspartych obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej

Wskaźnik służy do pomiaru działań prowadzących do wzrostu atrakcyjności turystycznej obszarów objętych zakresem wsparcia *PSRB* poprzez wsparcie obiektów turystycznych lub sportowo-rekreacyjnych. W ramach wskaźnika monitorowana jest liczba wspartych obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej przez które należy rozumieć obiekty budowlane, w rozumieniu zawartym ustawie Prawo budowlane, przeznaczone na cele turystyczne lub sportowo-rekreacyjne. Jako wsparcie należy rozumieć środki zewnętrzne i własne przeznaczone na działania wyłącznie w zakresie poprawy infrastruktury turystycznej i sportowo-rekreacyjnej. W ramach wskaźnika nie są brane pod uwagę działania polegające na bieżącym utrzymaniu obiektów, w tym bieżących prac remontowych.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej wspartych od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.;
- liczba obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej wspartych w roku sprawozdawczym.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba wspartych obiektów infrastruktury turystycznej i sportowo-rekreacyjnej od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r	33

Na realizację wskaźnika w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r. wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 1 obiekt, Ustrzyki Dolne – 7 Lesko – 8, Olszanica – 3, Solina – 5, Komańcza – 1, Tyrawa Wołoska – 1, Zagórz -6, Bircza – 1.

Liczba obiektów infrastruktury turystycznej i sportowo-rekreacyjnej wspartych od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	13

Na realizację wskaźnika w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r. wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Lesko – 3, Ustrzyki Dolne - 4, Solina - 2, Bircza – 1, Zagórz – 3.

Turyści przyjeżdzający do tej części województwa podkarpackiego muszą mieć zapewnioną bazę noclegową do której zaliczamy hotele, motele, gospodarstwa agroturystyczne, pensjonaty, domy wycieczkowe, kempingi oraz schroniska (w tym młodzieżowe), zakłady uzdrowiskowe, domy pielgrzyma i zajazdy. Niemniej ważna jest infrastruktura gastronomiczna, która może być częścią infrastruktury noclegowej lub funkcjonować od niej niezależnie np. restauracje, kawiarnie, cukiernie lub bary. Elementem dopełniającym infrastrukturę noclegową i gastronomiczną jest baza sportowo-rekreacyjna, która daje turystom, ale również mieszkańcom możliwość atrakcyjnego sprzędzenia wolnego czasu. Miejsca takie, jak przystanie żeglarskie, wyciągi narciarskie, stadiony, amfiteatry, baseny i pola golfowe powodują, że osoby przyjeżdzające w celach wypoczynkowych mogą aktywnie spędzić czas korzystając z miejsc zapewniających im atrakcje. Baza sportowo-rekreacyjna wpływa pozytywnie również na poziom i warunki życia mieszkańców. Umożliwienie im uprawiania różnego rodzaju dyscyplin sportowych, a także wybranych form rekreacji jest szczególnie istotne w sytuacji, kiedy u coraz większej części dzieci i młodzieży występują wady kręgosłupa oraz układu ruchu, a dorośli skarżą się na liczne choroby związane z niebezpiecznym dla zdrowia konsumpcyjnym stylem życia.

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej

W celu uzyskania bardziej pogłębionych informacji monitorowana jest nie tylko liczba wspartych obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej, ale także kwota udzielonego wsparcia. W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- wartość wsparcia udzielonego na rzecz obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.,
- wartość wsparcia udzielonego na rzecz obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej w 2018 roku.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	15 935 993,76 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 7 460 zł, Ustrzyki Dolne - 3 471 274 zł, Lesko – 7 807 025 zł, Olszanica – 1 107 926 zł, Solina - 2 734 235,61 zł, Komańcza - 1 500 zł, Tyrawa Wołoska – 56 685 zł, Zagórz - 700 196,15 zł, Bircza - 49 692 zł.

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz obiektów infrastruktury turystycznej lub sportowo-rekreacyjnej od 1 stycznia r. do 31 grudnia 2018 r.	3 519 284,45 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 160 000 zł, Lesko – 1 069 671 zł, Solina - 1 539 725,30 zł, Zagórz - 700 196,15 zł, Bircza - 49 692 zł.

Analizując wskaźnik nasuwa się wniosek, że gminy włączone do *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* przeznaczają coraz większe środki na infrastrukturę, która ma zapewnić wysoki poziom wypoczynku turystów oraz pozytywnie wpłynąć na jakość życia mieszkańców. Koszty budowy infrastruktury służącej turystom i mieszkańcom są wysokie ze względu na koniunkturę w budownictwie oraz często nietypowe wymagania związane z specyficznymi uwarunkowaniami, które należy wziąć pod uwagę przy realizacji inwestycji na terenie Bieszczad. W celu podniesienia atrakcyjności turystycznej i osiedleńczej terenu poszczególnych gmin *PSRB* ważną rolę stanowi wsparcie jakie oferowane jest w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Ćwiczący ogółem (w klubach sportowych)

Monitorowanie liczby osób uprawiających sport, a przede wszystkim zachodzących zmian w tym zakresie pozwala uchwycić znaczenie, jakie odgrywa infrastruktura sportowo-

rekreacyjna dla rozwoju obszarów objętych zakresem wdrażania *PSRB*. Wskaźnik ten zarazem pozwala pośrednio uchwycić zmiany zachodzące w budowaniu potencjału kapitału ludzkiego. Wskaźnik jest monitorowany co dwa lata (w lata parzyste) według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS. Ostatnie dostępne dane są z 31 grudnia 2016 r. na poziomie gmin.

Ćwiczący ogółem (w klubach sportowych)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	78 os.	X
2	LUTOWISKA	52 os.	X
3	USTRZYKI DOLNE	847 os.	X
4	BALIGRÓD	16 os.	X
5	CISNA	168 os.	X
6	LESKO	499 os.	X
7	OLSZANICA	131 os.	X
8	SOLINA	126 os.	X
9	KOMAŃCZA	40 os.	X
10	TYRAWA WOŁOSKA	50 os.	X
11	ZAGÓRZ	720 os.	X
12	BIRCZA	133 os.	X
Razem		2 860 osób	Brak Danych

Wskaźnik *Ćwiczący ogółem (w klubach sportowych)* monitorowany jest co dwa lata. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Turystyczne obiekty noclegowe (ogółem)

Analiza liczby turystycznych obiektów noclegowych w powiązaniu z analizą liczby dostępnych miejsc pozwala określić nie tylko „pojemność" (capacity) danego obszaru w kontekście możliwości obsługi określonej liczby turystów, ale także różnorodność dostępnej oferty. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Turystyczne obiekty noclegowe (ogółem)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	13	13
2	LUTOWISKA	31	30
3	USTRZYKI DOLNE	19	23
4	BALIGRÓD	8	8
5	CISNA	24	23
6	LESKO	12	10
7	OLSZANICA	3	3

8	SOLINA	82	90
9	KOMAŃCZA	7	7
10	TYRAWA WOŁOSKA	-	-
11	ZAGÓRZ	5	5
12	BIRCZA	1	1
Razem		205	213

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Turystyczne obiekty noclegowe (ogółem)* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem.* Największy wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Solina oraz w Ustrzykach Dolnych. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Miejsca w turystycznych obiektach noclegowych (ogółem)

Wskaźnik Miejsca w turystycznych obiektach noclegowych dookreśla wskaźnik dotyczący liczby turystycznych obiektów noclegowych i jest on monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Miejsca w turystycznych obiektach noclegowych (ogółem)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	427	481
2	LUTOWISKA	1 351	1 400
3	USTRZYKI DOLNE	1 436	1 500
4	BALIGRÓD	391	378
5	CISNA	1 062	994
6	LESKO	660	623
7	OLSZANICA	169	169
8	SOLINA	4 999	6 102
9	KOMAŃCZA	451	365
10	TYRAWA WOŁOSKA	-	-
11	ZAGÓRZ	200	195
12	BIRCZA	68	69
RAZEM		11 214	12 276

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Miejsca w turystycznych obiektach noclegowych (ogółem)* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem.* Największy wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Solina, Gminie Lutowiska oraz w Gminie Ustrzyki Dolne. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Liczba odwiedzin wybranych atrakcji turystycznych

W kontekście celów *PSRB* istotne jest zaobserwowanie dynamiki odwiedzin atrakcji turystycznych o kluczowym znaczeniu dla rozwoju turystyki na obszarze objętym zakresem *PSRB.* W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba odwiedzin wybranych atrakcji turystycznych w roku 2016 r.,

- liczba odwiedzin wybranych atrakcji turystycznych w roku 2017 r.,
- liczba odwiedzin wybranych atrakcji turystycznych w danym roku sprawozdawczym.

Wskaźnik jest monitorowany zgodnie z propozycją eksperta na podstawie analizy liczby odwiedzin następujących miejsc turystycznych:

1. Drezyny rowerowe w Uhercach Mineralnych;
2. Regionalne Centrum Kultury w Myczkowie „Muzeum Bojków";
3. Zespół Klasztorny Karmelitów Bosych w Zagórzu
4. Bieszczadzka Kolej Leśna;
5. Zapora Solina;
6. Szlaki i ścieżki Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Szczegółowe dane zostały przedstawione w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Liczba odwiedzin atrakcji turystycznych zlokalizowanych na terenie *PSRB*.

Podmiot	2016 r.	2017 r.	2018 r.
Drezyny rowerowe w Uhercach Mineralnych	36 000	45 000	57 000
Regionalne Centrum Kultury w Myczkowie „Muzeum Bojków	10 000	11 000	12 000
Zespół Klasztorny Karmelitów Bosych w Zagórzu	19 253	19 488	25 389
Bieszczadzka Kolej Leśna	130 740	137 908	154 656
Zapora Solina	26 140	35 458	39 415
Szlaki i ścieżki Bieszczadzkiego Parku Narodowego	485 000	513 000	589 000

Źródło: Zestawienia własne na podstawie otrzymanych informacji od podmiotów zarządzających atrakcjami turystycznymi.

Największą atrakcją turystyczną *PSRB* są Bieszczady, których marka jest jedną z najbardziej rozpoznawalnych w Polsce. Każdego roku odwiedza je coraz większa liczba turystów przyjeżdzających z różnych części Polski, a nawet spoza granic kraju. Dzięki unikalnym walorom przyrodniczym trwa proces usytuowania Bieszczadów na mapie marek międzynarodowych. Dla wielu turystów cisza i spokój są atrybutami, które gwarantują wypoczynek z dala od zgiełku dużych miast. Elementem dopełniającym możliwość korzystania z górskich szlaków są atrakcje turystyczne, które przyciągają ciekawymi wydarzeniami. Wszystkie atrakcje turystyczne dla których prowadzony był monitoring odwiedzin w latach 2016-2018 wykazują wzrost liczby odwiedzających. Na rosnącą liczbę turystów wpływ może mieć również wzrost zamożności Polaków wynikający z rozwoju gospodarczego oraz realizacji programów w ramach polityki społecznej państwa.

Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem

Wskaźnik służy do pomiaru działań polegających na rewitalizacji, ochronie oraz promocji obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez wsparcie zabytków nieruchomych. W odniesieniu do wskaźnika są monitorowane następujące wartości:

- liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.,
- liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem w roku sprawozdawczym.

Przez zabytek nieruchomy rozumie się zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nieruchomość, zespół nieruchomości lub jej część lub będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Natomiast jako wsparcie należy rozumieć środki zewnętrzne i własne JST przeznaczone na infrastrukturę i promocję zabytków nieruchomych.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	18

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 6, Olszanica – 5, Solina – 1, Tyrawa Wołoska – 3, Zagórz – 1, Bircza – 2.

Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r	5

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 2, Olszanica – 1, Tyrawa Wołoska – 1, Zagórz – 1.

Na obszarze Bieszczad znajdują się cenne pamiątki przeszłości po żyjących przez stulecia zgodnie ze sobą cywilizacjach wschodu i zachodu, tj. bizantyjskiej i łacińskiej. Niestety część z nich została bezpowrotnie zniszczona, a te które ocalały są dziedzictwem naszej kultury, pozostałością po przodkach i znakami pamięci zbiorowej więc powinniśmy je zachować dla przyszłych pokoleń.

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz zabytków nieruchomych

Jednym ze wskaźników w ramach systemu monitoringu *PSRB* jest wskaźnik dotyczący liczby zabytków nieruchomych objętych wsparciem. W celu uzyskania bardziej pogłębionych informacji zasadne jest monitorowanie nie tylko liczby wspartych zabytków, ale także kwoty udzielonego wsparcia. Wskaźnik służy do pomiaru działań polegających na rewitalizacji, ochronie oraz promocji obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez wsparcie zabytków nieruchomych.

W odniesieniu do wskaźnika powinny być monitorowane następujące wartości:

- wartość wsparcia udzielonego na rzecz zabytków nieruchomych objętych wsparciem od 1 stycznia 2016 r.,
- wartość wsparcia udzielonego na rzecz zabytków nieruchomych objętych wsparciem w roku sprawozdawczym.

Na podstawie informacji uzyskanych od Gmin uczestniczących w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz zabytków nieruchomych od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	462 858,10 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 71 000 zł, Olszanica – 40 000 zł, Solina - 40 000 zł, Tyrawa Wołoska – 55 000 zł, Zagórz - 30 341,75 zł, Bircza - 226 516,35 zł.

Wartość wsparcia udzielonego na rzecz zabytków nieruchomych od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	78 341,75 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 10 000 zł, Olszanica – 18 000 zł, Tyrawa Wołoska – 20 000 zł, Zagórz - 30 341,75 zł.

Liczba punktów sieci informacji turystycznej

Wskaźnik służy do pomiaru świadczenia usług turystycznych za pośrednictwem punktów informacji turystycznej. Zgodnie ze znaczeniem przedstawionym na stronie internetowej Polskiej Organizacji Turystycznej[1] punkt informacji turystycznej może być rozumiany jako miejsce bezpośredniego kontaktu turysty z informatorem.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba punktów sieci informacji turystycznej według stanu na 31 grudnia 2015 r.;
- liczba punktów sieci informacji turystycznej według stanu na 31 grudnia 2018 r.;
- przewidywana liczba punktów sieci informacji turystycznej 31 grudnia 2020 r.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba punktów sieci informacji turystycznej wg stanu na 31 grudnia 2015 r.	13

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 1, Lutowiska – 2, Ustrzyki Dolne – 1, Baligród – 1, Cisna – 2, Lesko – 1, Solina – 2, Komańcza – 1, Zagórz – 1, Bircza – 1.

[1] https://www.pot.gov.pl/pl/dzialalnosc/polski-system-informacji-turystycznej

Liczba punktów sieci informacji turystycznej wg stanu na 31 grudnia 2018 r.	17

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 1, Lutowiska – 2, Ustrzyki Dolne – 2, Baligród – 1, Cisna – 2, Lesko – 1, Olszanica – 3, Solina – 2, Komańcza – 1, Zagórz – 1, Bircza – 1.

Przewidywana liczba punktów sieci informacji turystycznej 31 grudnia 2020 r.	15

Przewidywana liczba punktów sieci informacji turystycznej 31 grudnia 2020 przedstawia się następująco: Czarna – 1, Lutowiska – 2, Ustrzyki Dolne – 1, Baligród – 1, Lesko – 1, Olszanica – 3, Solina – 2, Komańcza – 1, Tyrawa Wołoska – 1, Zagórz – 1, Bircza – 1.

Punkty informacji turystycznej, których na dzień 31 grudnia 2018 r. na terenie oddziaływania *Programu* było już 17, stanowią ważny element systemu świadczącego usługi dla turystów. To w takich miejscach można skorzystać z informacji przekazywanych turystom przez pracowników jednostek świadczących usługi turystyczne, jak również z drukowanych materiałów promocyjnych. Ważną rolą punktów informacji turystycznej jest kreowanie pozytywnego wizerunku Bieszczad, jako miejsca atrakcyjnego turystycznie. Punkty informacyjne mogą również włączyć się w działania podejmowane na rzecz zwiększenia skuteczności sprzedaży oferty turystycznej, szczególnie gospodarstw agroturystycznych oraz pensjonatów.

Liczba podmiotów zrzeszonych w klastrach turystycznych

Pomiar wskaźnika jest prowadzony w oparciu o wykazanie liczby członków zrzeszonych w ramach Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz Karpackiego Klastra Turystycznego

Należy spodziewać się wzrostu tego wskaźnika ze względu na to, iż w ramach działania 1.4 *PSRB* założono powołanie Bieszczadzkiego Klastra Turystycznego. W celu prawidłowej realizacji tego działania konieczne jest powołanie tego klastra najpóźniej do końca 2020 r.

W ramach Karpackiego Klastra Turystycznego 47 członków z 83 jest objętych oddziaływaniem *PSRB*. Natomiast w ramach Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej zrzeszonych jest 8 przedsiębiorców, 4 samorządy,2 Lokalne Organizacje Turystyczne, 1 Instytucja Kultury.

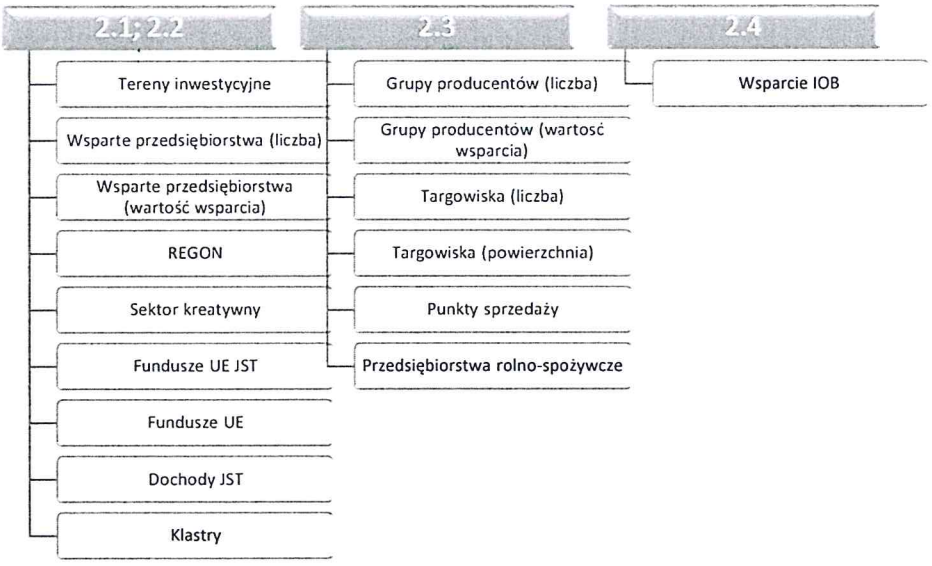
Podsumowując priorytet Turystyka i rekreacja należy zauważyć iż, wszystkie atrakcje turystyczne dla których prowadzony był monitoring odwiedzin w latach 2016-2018 wykazują znaczny trend wzrostowy. Większa liczba odwiedzających turystów świadczy o wzroście jakości świadczonych usług. Dla wielu turystów cisza, spokój i niewielkie trawiaste wzniesienia są atrybutami, które gwarantują wypoczynek z dala od zgiełku dużych miast. Na rosnącą liczbę turystów wpływ może mieć również wzrost zamożności Polaków wynikający z rozwoju gospodarczego oraz realizacji programów w ramach polityki społecznej państwa. Dzięki unikalnym walorom przyrodniczym trwa proces budowy pozycji Bieszczadów na mapie atrakcji

międzynarodowych. Region ten posiada, poza niewątpliwymi walorami przyrodniczymi, cenne pamiątki przeszłości po żyjących przez stulecia zgodnie ze sobą cywilizacjach wschodu i zachodu, tj. bizantyjskiej i łacińskiej. Niestety część z nich została bezpowrotnie zniszczona, a te które ocalały są dziedzictwem naszej kultury, pozostałością po przodkach i znakami pamięci zbiorowej więc powinniśmy je zachować dla przyszłych pokoleń. Elementem dopełniającym możliwość korzystania z górskich szlaków są atrakcje turystyczne, które przyciągają ciekawymi wydarzeniami.

Priorytet Przedsiębiorczość

Na potrzeby monitorowania priorytetu „Przedsiębiorczość" wyróżniono 16 wskaźników, przy czym ze względu na podobny zakres działania 2.1 Rozwój klastrów wzmacniających bazę ekonomiczną miast tworzących potencjalny obszar wzrostu oraz 2.2 Rozwój inicjatyw klastrowych służących poszerzeniu działalności gospodarczej na obszarach wiejskich zaproponowano przypisanie tych samych wskaźników. Do działania 2.4 Rozwój instytucji otoczenia biznesu przypisano tylko jeden wskaźnik, co z kolei wynika z relatywnie wąskiego zakresu tego działania.

Rysunek 2. Wskaźniki monitorujące priorytet „Przedsiębiorczość"

Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych

W ramach wskaźnika Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych liczone są uzbrojone tereny inwestycyjne znajdujące się w posiadaniu gminy (o uregulowanych sprawach własnościowych), czyli tereny wyodrębnione na cele inwestycyjne w planie zagospodarowania przestrzennego gminy z zapewnionym dostępem do infrastruktury,

w tym zapewnieniem drogi dojazdowej, zapewnieniem dostępu do sieci energetycznej, wodociągowej, kanalizacyjnej oraz teletechnicznej.

W celu uzyskania kompleksowych danych w ramach wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- ogólna powierzchnia terenów inwestycyjnych w gminie (według stanu na 31 grudnia roku sprawozdawczego),
- powierzchnia terenów inwestycyjnych utworzonych w gminie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia roku sprawozdawczego,
- powierzchnia terenów inwestycyjnych utworzonych w roku sprawozdawczym,
- powierzchnia terenów inwestycyjnych planowanych do utworzenia do 2020 r. (bez uwzględnienia istniejących terenów inwestycyjnych).

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Ogólna powierzchnia terenów inwestycyjnych na terenie realizacji PSRB wg stanu na 31 grudnia 2018 r.	872,11 ha

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Miasto i Gmina Lesko – 22,31 ha (tereny nieuzbrojone), Gmina Cisna – 840 ha, Gmina Solina – 9 ha, Gmina Czarna - 0,8 ha.

Powierzchnia terenów inwestycyjnych utworzonych w gminie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	0,8 ha

Na realizację wskaźnika miała wpływ gmina Czarna która zadeklarowała utworzenie 0,8 ha terenów inwestycyjnych.

Powierzchnia terenów inwestycyjnych utworzonych w gminie od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	0 ha

Żadna z gmin nie utworzyła terenów inwestycyjnych w 2018 r. co świadczy, że większość terenów inwestycyjnych, które posiadają gminy zostało utworzone przed 2016 r. Jedynie Gmina Czarna zadeklarowała utworzenie 0,8 ha terenów inwestycyjnych w okresie 1 stycznia 2016 r do 31 grudnia 2018 r.

Powierzchnia terenów inwestycyjnych planowanych do utworzenia do 31 grudnia 2020 r. (bez uwzględnienia istniejących terenów inwestycyjnych)	1,00 ha

Z bieszczadzkich gmin tylko Solina planuje utworzenie do końca 2020 r. nowych terenów inwestycyjnych o wielkości 1 ha.

Zdecydowanym liderem w wielkości posiadanej powierzchni inwestycyjnej jest Gmina Cisna, która określa swoje zasoby na 840 ha. Tylko cztery gminy uczestniczące w *Programie* posiadają tereny przygotowane pod nowe inwestycje. Może to wynikać z specyfiki tego terenu, który objęty jest programem Natura 2000 chroniącym jego dziedzictwo przyrodnicze. Pomimo wielu ograniczeń mikroklimat i wyjątkowe położenie jest doceniane przez inwestorów z branży hotelarskiej zainteresowanych budową ośrodków turystycznych w Bieszczadach.

Analizując wielkość powierzchni terenów inwestycyjnych planowanych do utworzenia do 31 grudnia 2020 r. przez gminy można stwierdzić, że na chwilę obecną potencjał zaspokaja popyt związku z czym przyrost wskaźnika w najbliższych latach będzie niewielki.

Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie

Zakres wskaźnika obejmuje liczbę przedsiębiorstw posiadających siedzibę na terenie gmin wpisujących się w obszar wdrażania *PSRB*, które w perspektywie na lata 2014-2020 uzyskały wsparcie w ramach programów: *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Inteligentny Rozwój 2014-2020, Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014-2020,Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020, Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014-2020, Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020.*

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są monitorowane dwie wartości:

- liczba przedsiębiorstw, które otrzymały wsparcie od początku wdrażania ww. programów,
- liczba przedsiębiorstw, które otrzymały wsparcie w 2018 roku.

Liczba przedsiębiorstw, które otrzymały wsparcie od początku wdrażania programów	Łącznie -12

Dane na podstawie których został obliczony ww. wskaźnik pochodzą z Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL 2014 (stan na 31 grudnia 2018 r.) prowadzonego przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (Instytucję Koordynującą Umowę Partnerstwa) według miejsca realizacji projektu.

Liczba przedsiębiorstw, które otrzymały wsparcie w 2018 roku	8

Wskaźnik został zrealizowany przez wsparcie następujących przedsiębiorców: Szczepan Dębiński Firma D E F, Józef Kucharski „Drewex", Zakład Produkcyjno-Handlowo-Usługowy, „Połoniny-Kurort" Sp. z o. o., Pamo Sp. z o. o Sp. Komandytowa, Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego Sp. z o. o., Gminne Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o., Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego Sp. z o. o., Kancelaria Brokerska „Rożek Brokers Group" Bernard Rożek.

Wartość wsparcia udzielonego przedsiębiorstwom

W celu uzyskania bardziej pogłębionych informacji zasadne jest monitorowanie nie tylko liczby wspartych przedsiębiorstw, ale także kwoty udzielonego wsparcia. W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są dwie wartości:

- wartość wsparcia udzielonego przedsiębiorstwom od początku wdrażania ww. programów;
- wartość wsparcia udzielonego przedsiębiorstwom w 2018 roku.

Przyjmując definicje zawarte w *Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020,* przedsiębiorstwo to podmiot prowadzący działalność gospodarczą bez względu na jego formę prawną, w tym w szczególności osoby prowadzące działalność na własny rachunek oraz firmy rodzinne zajmujące się rzemiosłem lub inną działalnością, a także spółki lub stowarzyszenia prowadzące regularną działalność gospodarczą. Zakres wskaźnika obejmuje przedsiębiorstwa posiadające siedzibę na terenie gmin objętych zakresem terytorialnym *PSRB*.

Wartość wsparcia udzielonego przedsiębiorstwom od początku wdrażania programów	14 858 308,84 zł

Dane na podstawie których został obliczony ww. wskaźnik pochodzą z Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL 2014 (stan na 31 grudnia 2018 r.) prowadzonego przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (Instytucję Koordynującą Umowę Partnerstwa) według miejsca realizacji projektu.

Wartość wsparcia udzielonego przedsiębiorstwom w 2018 roku	5 021 965,24 zł

Wskaźnik został zrealizowany przez wsparcie następujących przedsiębiorców: Szczepan Dębiński Firma D E F – 2 214 000 zł, Józef Kucharski „Drewex" Zakład Produkcyjno-Handlowo-Usługowy – 84 150 zł, „Połoniny-Kurort" Sp. z o. o. - 72 250 zł, Pamo Sp. z o. o Sp. Komandytowa - 98 600 zł, Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego Sp. z o. o. – 981 502 zł, Gminne Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. – 460 221,94 zł, Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego Sp. z o. o. - 933 711,30 zł, Kancelaria Brokerska „Rożek Brokers Group" Bernard Rożek – 177 530 zł.

Podmioty (gospodarki narodowej) wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności

Wskaźnik Podmioty (gospodarki narodowej) wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności daje możliwość monitorowania jednego z najważniejszych aspektów rozwoju przedsiębiorczości wyrażającego się w dynamice liczby przedsiębiorstw przejawiającej się m.in. w tworzeniu przedsiębiorstw oraz ich likwidacji. Powinno się to przekładać na dodatnie saldo rozumiane jako różnica pomiędzy liczbą zakładanych przedsiębiorstw, a liczbą przedsiębiorstw

likwidowanych. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Podmioty (gospodarki narodowej) wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	867	873
2	LUTOWISKA	1 561	1 570
3	USTRZYKI DOLNE	922	921
4	BALIGRÓD	1 058	1 123
5	CISNA	1 702	1 790
6	LESKO	1 042	1 037
7	OLSZANICA	843	832
8	SOLINA	1 361	1 429
9	KOMAŃCZA	674	692
10	TYRAWA WOŁOSKA	501	519
11	ZAGÓRZ	597	632
12	BIRCZA	574	598

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Podmioty (gospodarki narodowej) wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem.* Największy wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Baligród, Gminie Cisna, Gminie Solina oraz Gminie Zagórz. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem

Należy zauważyć, że w ramach priorytetu Przedsiębiorczość monitorowana jest przedsiębiorczość w której kluczową rolę odgrywa powstawanie przedsiębiorstw z sektora kreatywnego. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	0	4,35
2	LUTOWISKA	3,33	3,57
3	USTRZYKI DOLNE	10,40	5,97
4	BALIGRÓD	10,34	10,64
5	CISNA	0	7,32
6	LESKO	4,12	9,89
7	OLSZANICA	2,22	3,45
8	SOLINA	1,35	1,16
9	KOMAŃCZA	0	7,14

10	TYRAWA WOŁOSKA	0	0
11	ZAGÓRZ	6,58	5,93
12	BIRCZA	0	2,08
ŚREDNIA		3,2	5,1

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem*. Największy wzrost zaobserwowano w Gminie Czarna, Gminie Cisna oraz Gminie Lesko. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych

Finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych traktowanych jako jeden z elementów składowych dochodów budżetów gmin stanowi bardzo istotny aspekt monitorowania celów z zakresu przedsiębiorczości rozumianej w nieco szerszy sposób, czyli odnoszącej się nie tylko do sektora przedsiębiorstw, ale przedsiębiorczości rozumianej jako zdolność do podejmowania różnego rodzaju inicjatyw. W tym sensie o przedsiębiorczości na danym obszarze mogą stanowić nie tylko przedsiębiorstwa, ale również aktywność gmin przejawiającą się np. w zdolności do pozyskiwania środków europejskich. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	92 453,54	12 346,09
2	LUTOWISKA	-	3 105,61
3	USTRZYKI DOLNE	486 434,40	1 478 946,06
4	BALIGRÓD	-	1 220 735,92
5	CISNA	-	-
6	LESKO	1 280 862,20	4 946 956,23
7	OLSZANICA	-	477 839,52
8	SOLINA	-	10 215 119,90
9	KOMAŃCZA	206,84	-
10	TYRAWA WOŁOSKA	-	326 383,94
11	ZAGÓRZ	2 076 994,23	1 551 784,60
12	BIRCZA	106 161,10	2 280 724,31
RAZEM		4 043 112,31 zł	22 513 942,18 zł

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem*. Wzrost tego wskaźnika wyraźnie pokazuje, iż coraz więcej Gmin posiada zdolność do pozyskiwania środków europejskich i coraz chętniej po nie sięga. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Umowy partnerstwa - wartość projektów zakończonych (wydatki kwalifikowalne) - 2014-2020 (ogółem oraz ewentualnie w podziale na poszczególne programy operacyjne)

Podobnie jak wskaźnik dotyczący finansowania i współfinansowania programów i projektów unijnych, wskaźnik Umowy partnerstwa - wartość projektów zakończonych (wydatki kwalifikowalne) - 2014-2020 pozwala na monitorowanie przedsiębiorczości rozumianej jako zdolność podejmowania inicjatyw wyrażająca się zarazem w zdolności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, jednak w odróżnieniu od wskaźnika Finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych pozwala na uchwycenie szerszej perspektywy, czyli nie tylko projektów realizowanych przez gminy, ale także przez inne podmioty w ramach trzech polityk unijnych: polityki spójności, wspólnej polityki rolnej (WPR) i wspólnej polityki rybołówstwa (WPRyb) w Polsce w latach 2014-2020. Instrumentami realizacji Umowy Partnerstwa są regionalne i krajowe programy operacyjne. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Umowy partnerstwa - wartość projektów zakończonych (wydatki kwalifikowalne) - 2014-2020 (ogółem oraz ewentualnie w podziale na poszczególne programy operacyjne)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	X	989 579,08
2	LUTOWISKA	X	9 529 579,08
3	USTRZYKI DOLNE	X	16 033 473,18
4	BALIGRÓD	X	1 652 580,44
5	CISNA	X	840,90
6	LESKO	X	8 186 812,43
7	OLSZANICA	X	840,90
8	SOLINA	X	9 514 617,31
9	KOMAŃCZA	X	2 407 412,83
10	TYRAWA WOŁOSKA	X	5 595 720,37
11	ZAGÓRZ	X	5 138 087,43
12	BIRCZA	X	6 913 749,35
RAZEM		Brak danych	65 963 293,3

Wskaźnik *Umowy partnerstwa - wartość projektów zakończonych (wydatki kwalifikowalne) - 2014-2020 (ogółem oraz ewentualnie w podziale na poszczególne programy operacyjne)* monitorowany był w 2017 r. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Dochody na 1 mieszkańca

Dochody na 1 mieszkańca rozumiane jako jeden z elementów składowych dochodów budżetów gmin stanowią bardzo istotny aspekt szeroko rozumianej przedsiębiorczości oraz sytuacji gospodarczej w gminach. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na dzień 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Dochody na 1 mieszkańca			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	3 902,28	3 880,26
2	LUTOWISKA	4 641,22	4 952,90
3	USTRZYKI DOLNE	3 825,96	4 155,68
4	BALIGRÓD	4 012,88	4 659,76
5	CISNA	6 092,39	6 239,35
6	LESKO	3 617,67	4 137,16
7	OLSZANICA	3 413,17	3 876,89
8	SOLINA	5 209,71	7 558,69
9	KOMAŃCZA	3 475,92	3 673,23
10	TYRAWA WOŁOSKA	4 128,71	4 839,22
11	ZAGÓRZ	3 674,71	4 064,91
12	BIRCZA	4 349,96	5 092,81
ŚREDNIA		4 195,4 zł	4 760,9 zł

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Dochody na 1 mieszkańca* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Liczba podmiotów zrzeszonych w klastrach

Pomiar wskaźnika jest prowadzony poprzez wykazanie liczby członków klastra posiadających swoją siedzibę na terenie gmin objętych zakresem terytorialnym *PSRB*:

- Bieszczadzki Klaster Edukacyjny z siedzibą w Lesku;

Bieszczadzki Klaster Edukacyjny w Lesku posiada ośmiu członków, z których czterech ma swoje siedziby na terenie oddziaływania *Programu*. Są to następujące podmioty: Bieszczadzkie Forum Europejskie w Lesku, Urząd Miasta i Gminy Zagórz, Starostwo Powiatowe w Lesku, Starostwo Powiatowe w Ustrzykach Dolnych.

Ponadto w ramach wskaźnika można wykazać także podmioty posiadające swoją siedzibę na terenie gmin objętych zakresem terytorialnym *PSRB* zrzeszone w inicjatywach klastrowych działających na terenie województwa podkarpackiego w obszarach o kluczowym znaczeniu w kontekście osiągnięcia celów *PSRB*, tj.:

- Klaster Przemysłowo-Naukowy „Ziemia Sanocka" z siedzibą w Sanoku,
- Klaster Podkarpackie Smaki,
- Klaster Naukowo-Przemysłowy SANOK

Liczba podmiotów zrzeszonych w klastrach	20

Bieszczadzki Klaster Edukacyjny zrzesza 4 podmioty, które objęte są oddziaływaniem *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad*. Spośród 53 członków klastra „Ziemia Sanocka" 12 objętych jest *PSRB*. W ramach Klastra Naukowo-Przemysłowego SANOK 1 z 24 członków objętych jest

PSRB, a w ramach Klastra Podkarpackie Smaki zrzeszonych jest 3 podmioty (z 64 członków) objęte *PSRB*.

Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych działających w sektorze rolno-spożywczym (sekcja C – dział 10)

Mając na uwadze kwestię porównywalności w czasie wskaźnik pozwala na monitorowanie jednego z najważniejszych aspektów rozwoju sektora rolno-spożywczego wyrażającego się w liczbie zarejestrowanych podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w tym sektorze. Wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów działających w tym sektorze może być interpretowany jako rozwój tego sektora prowadzący zarazem do osiągnięcia celów priorytetu. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych działających w sektorze rolno-spożywczym (sekcja C – dział 10)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	9	9
2	BALIGRÓD	3	3
3	CISNA	0	1
4	LESKO	7	6
5	OLSZANICA	2	2
6	SOLINA	2	1
7	KOMAŃCZA	2	2
8	ZAGÓRZ	4	4
9	BIRCZA	2	3
RAZEM		31	31

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano niewielkie zmiany w wskaźniku *Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych działających w sektorze rolno-spożywczym (sekcja C – dział 10).* W Gminie Cisna i Gminie Bircza zaobserwowano wzrost wskaźnika, natomiast w Gminie Lesko i Gminie Solina zaobserwowano jego niewielki spadek. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Liczba wspartych grup producentów rolnych oraz owoców i warzyw

Wskaźnik mierzy działania na rzecz podniesienia produktywności rolnictwa polegające na wsparciu grup producentów rolnych oraz owoców i warzyw. Przez grupy producenckie należy rozumieć podmioty prowadzące działalność na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach. Przez wsparcie należy rozumieć przekazanie środków finansowych na działania prowadzone przez grupy producentów rolnych oraz owoców i warzyw.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba wspartych grup producentów rolnych oraz owoców i warzyw w okresie od 1 stycznia 2016 r.,

- liczba wspartych grup producentów rolnych oraz owoców i warzyw w roku sprawozdawczym.

Na podstawie sprawozdań składanych od 2016 roku przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wynika, że żadna grupa producentów rolnych oraz owoców i warzyw mająca swoją siedzibę na terenie gmin objętych Programem nie uzyskała wsparcia.

Wartość wsparcia udzielonego grupom producenckim

Wskaźnik mierzy działania na rzecz podniesienia produktywności rolnictwa polegające na wsparciu grup producentów rolnych oraz owoców i warzyw. W celu uzyskania bardziej pogłębionych informacji w zakresie funkcjonowania grup producenckich zasadne jest monitorowanie nie tylko liczby wspartych grup producentów, ale także kwoty udzielonego wsparcia.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- wartość wsparcia udzielonego grupom producentów rolnych oraz owoców i warzyw w okresie od 1 stycznia 2016 r.;
- wartość wsparcia udzielonego grupom producentów rolnych oraz owoców i warzyw w roku sprawozdawczym.

W związku z brakiem wsparcia udzielonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa grupom producentów rolnych oraz owoców i warzyw od 2016 roku wskaźnik nie był realizowany.

Targowiska ogółem

Monitorowanie wskaźnika w ujęciu dynamicznym pozwala na uchwycenie zmian zachodzących w zakresie rozwoju targowisk. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Targowiska ogółem			
LP.	GMINA	2016	2017
1	LUTOWISKA	1	1
2	USTRZYKI DOLNE	2	2
3	BALIGRÓD	1	1
4	LESKO	1	1
5	KOMAŃCZA	2	2
6	ZAGÓRZ	1	1
7	BIRCZA	1	1
RAZEM		9	9

W latach 2016 – 2017 wskaźnik *Targowiska ogółem* nie uległ zmianie. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Powierzchnia sprzedażowa targowisk

Monitorowanie wskaźnika w ujęciu dynamicznym pozwala na uchwycenie ewentualnych zmian zachodzących w zakresie rozwoju targowisk. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Powierzchnia sprzedażowa targowisk			
LP.	GMINA	2016	2017
1	LUTOWISKA	66	66
2	USTRZYKI DOLNE	3 620	3 620
3	BALIGRÓD	600	600
4	LESKO	4 476	4 476
5	KOMAŃCZA	3 000	3 000
6	ZAGÓRZ	106	106
7	BIRCZA	1 603	1 603
RAZEM		13 471 m^2	13 471 m^2

W latach 2016 – 2017 wskaźnik *Powierzchnia sprzedażowa targowisk* nie uległ zmianie. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Stałe punkty sprzedaży drobnodetalicznej ogółem (na targowiskach)

Monitorowanie wskaźnika w ujęciu dynamicznym pozwala na uchwycenie ewentualnych zmian zachodzących w zakresie rozwoju targowisk. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Stałe punkty sprzedaży drobnodetalicznej ogółem (na targowiskach)			
LP.	GMINA	2016	2017
2	LUTOWISKA	2	2
3	USTRZYKI DOLNE	69	69
6	LESKO	10	10
11	ZAGÓRZ	11	11
RAZEM		92	92

W latach 2016 – 2017 wskaźnik *Stałe punkty sprzedaży drobnodetalicznej ogółem (na targowiskach)* nie uległ zmianie. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Wartość wsparcia udzielonego IOB

Wskaźnik pozwala na pomiar poziomu wsparcia kierowanego do Instytucji Otoczenia Biznesu (IOB) posiadających swoją siedzibę na obszarze wdrażania *PSRB*. Na terenie oddziaływania *PSRB* zidentyfikowano dwie IOB:

- Bieszczadzkie Forum Europejskie w Lesku,
- Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego w Ustrzykach Dolnych.

Według danych zgromadzonych w systemie teleinformatycznym SL 2014:

- Bieszczadzkie Forum Europejskie w Lesku w 2018 r podpisało jedną umowę na dofinansowanie projektu pn. *Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych*

wykluczeniem społecznym z terenu województwa podkarpackiego o wartości 930 712 zł w ramach *RPO WP* .

- Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego w Ustrzykach Dolnych w 2018 r. podpisała umowy o dofinansowanie dwóch projektów. Projekt pn. *Wsparcie młodych na podkarpackim rynku pracy* o wartości 1 033 160 zł w ramach *Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój* oraz projekt pn. *Staż i szkolenie szansą na zatrudnienie* o wartości 1 014 920,62 zł w ramach *RPO WP*.

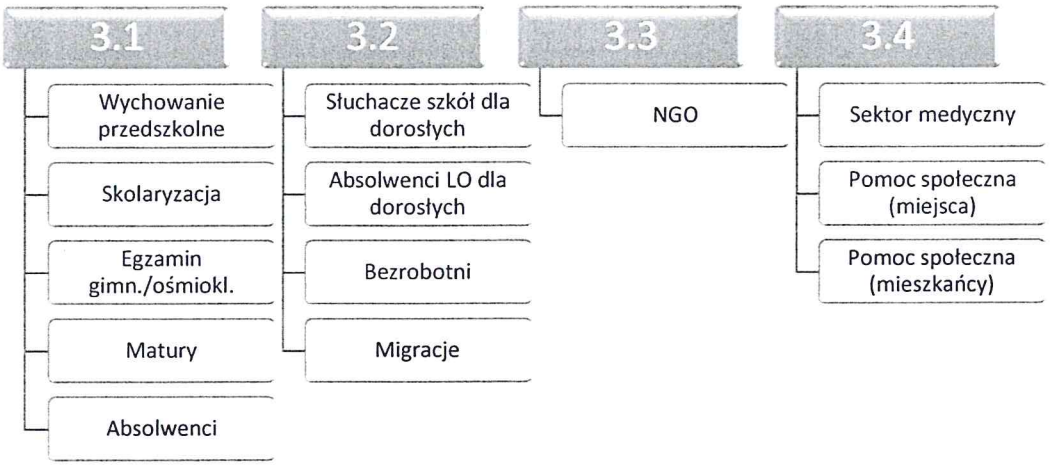
Należy podkreślić, że przedsiębiorcy z terenów objętych *PSRB* coraz chętniej korzystają z wsparcia zewnętrznego. Wskaźnik powinien utrzymać rosnącą tendencję dzięki działaniom Zarządu Województwa Podkarpackiego, który 22 października 2018 roku ogłosił konkurs dla mikro, małych i średnich przedsiębiorców, którzy planują inwestycje wspierające nowe lub ulepszone produkty albo usługi realizowane na terenie Bieszczad. Maksymalny poziom dofinansowania projektu, który mogą otrzymać przedsiębiorcy wynosi 70% wydatków kwalifikowanych, a na dofinansowanie projektów przeznaczone zostało 7 mln euro. Projekty wybrane do dofinansowania mają zostać zakontraktowane do połowy 2019 roku. Ponadto zgodnie z Harmonogramem naborów wniosków o dofinansowanie w trybie konkursowym dla Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 na 2018 rok, we wrześniu 2018 roku ogłoszono nabór wniosków o dofinansowanie w ramach Działania 1.4 Wsparcie MŚP, Poddziałania 1.4.1 Dotacje bezpośrednie, Typ projektu: Rozwój MŚP. Podmiotami uprawnionymi do ubiegania się o wsparcie były przedsiębiorstwa mające siedzibę lub oddział albo główne/stałe miejsce wykonywania działalności gospodarczej na terenie jednej z 12 gmin województwa podkarpackiego: Czarna, Lutowiska, Ustrzyki Dolne, Baligród, Cisna, Lesko, Olszanica, Solina, Komańcza, Tyrawa Wołoska, Zagórz, Bircza. Efekty przeprowadzonego naboru będą widoczne w 2019 r.

Należy również zaznaczyć, że Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju dla przedsiębiorców z Bieszczad i Mazur przygotowało specjalną pulę alokacji w wysokości 100 mln zł w ramach konkursu *Tworzenie sieciowych produktów przez MŚP Programu Polska Wschodnia.* Dodatkowo wprowadzono ułatwienia dla pojedynczych przedsiębiorców umożliwiające pozyskanie wsparcia. Przedsiębiorca będzie mógł sfinansować z dotacji swój produkt lub usługę, które wejdą w skład już istniejącego lub właśnie tworzonego produktu sieciowego, nawet jeżeli pozostałe jego elementy nie są objęte wsparciem.

PRIORYTET KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY

Na potrzeby monitorowania priorytetu „Kapitał ludzki i społeczny" wyróżniono 13 wskaźników. Do działania 3.3 Partnerstwo społeczne i aktywność obywatelska przypisano tylko jeden wskaźnik, co z kolei wynika z relatywnie wąskiego zakresu tego działania.

Rysunek 3. Wskaźniki monitorujące priorytet „Kapitał ludzki i społeczny"

Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat

Zakres wskaźnika obejmuje liczbę dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	392	533
2	LUTOWISKA	1 056	973
3	USTRZYKI DOLNE	728	823
4	BALIGRÓD	594	683
5	CISNA	628	979
6	LESKO	656	744
7	OLSZANICA	633	736
8	SOLINA	791	732
9	KOMAŃCZA	583	613
10	TYRAWA WOŁOSKA	667	638
11	ZAGÓRZ	739	764
12	BIRCZA	440	460
ŚREDNIA		659	723

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat* w prawie wszystkich gminach objętych *Programem*. Największy wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Ustrzyki Dolne, Gminie Czarna, Gminie Cisna oraz Gminie Lesko. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Współczynnik skolaryzacji (brutto) – na poziomie szkół podstawowych

Współczynnik skolaryzacji jest jednym z podstawowych wskaźników wykorzystywanych w badaniach z zakresu edukacji. Wykształcenie z kolei stanowi jeden z ważniejszych czynników wpływających na poziom kapitału ludzkiego. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Współczynnik skolaryzacji (brutto) – na poziomie szkół podstawowych			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	82,01	77,06
2	LUTOWISKA	94,21	94,07
3	USTRZYKI DOLNE	90,67	90,02
4	BALIGRÓD	83,98	85,58
5	CISNA	110,98	112,90
6	LESKO	90,25	89,49
7	OLSZANICA	84,76	85,80
8	SOLINA	97,52	94,34
9	KOMAŃCZA	81,37	81,53
10	TYRAWA WOŁOSKA	94,78	91,25
11	ZAGÓRZ	88,24	85,24
12	BIRCZA	96,31	86,80
ŚREDNIA		91,26	89,51

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano spadek wskaźnika *Współczynnik skolaryzacji (brutto) – na poziomie szkół podstawowych* w części gmin objętych *Programem*. Największy spadek wskaźnika zaobserwowano w Gminie Czarna, Gminie Solina oraz Gminie Bircza. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Średnie wyniki z egzaminu gimnazjalnego/ośmioklasisty – różnica w stosunku do średniej wojewódzkiej

Wykształcenie stanowi jeden z ważniejszych czynników wpływających na poziom kapitału ludzkiego w szczególności w zakresie umiejętności matematycznych, dlatego zasadne jest poszukiwanie wskaźników pozwalających na określenie jakości prowadzonego kształcenia. Za jeden z podstawowych wyznaczników jakości kształcenia można uznać osiągane wyników egzaminów gimnazjalnych, a w odniesieniu do dalszych lat wdrażania *PSRB* wyników egzaminów ośmioklasisty (w związku ze zmianami wprowadzonymi w systemie edukacji polegającymi na likwidacji gimnazjów). Pomiar wskaźnika jest prowadzony na podstawie danych dostępnych na stronie Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie.

Tabela nr 2. Średnie wyniki z egzaminu gimnazjalnego w 2018 roku w gminach objętych *PSRB*.

Zakres – Matematyka		
Gmina	Średni wynik w punktach	Średni wynik w procentach
Czarna	14	49
Lutowiska	11	39
Ustrzyki Dolne	15	51
Bircza	12	42
Komańcza	16	56
Tyrawa Wołoska	15	53
Zagórz	15	51
Baligród	14	18
Cisna	18	61
Lesko	15	52

Olszanica	13	46
Solina	15	53
Średnia dla gmin *PSRB*	**14,42**	**47,58**
Średnia wojewódzka	**15,32**	**51,52**
Różnica	**-0,9**	**-3,94**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie.

W 2018 roku średnie wyniki z egzaminu gimnazjalnego w zakresie matematyki w szkołach zlokalizowanych na terenie *PSRB* były niższe niż średnia wyliczona na podstawie wyników egzaminów wszystkich szkół z terenu województwa podkarpackiego. Wyznaczonym celem na 2020 rok jest uzyskanie przez uczniów bieszczadzkich szkół wyników nie odbiegających od średniej wojewódzkiej.

Zdawalność egzaminów maturalnych

Wykształcenie stanowi jeden z ważniejszych czynników wpływających na poziom kapitału ludzkiego, dlatego zasadne jest poszukiwanie wskaźników pozwalających na określenie jakości prowadzonego kształcenia. Za jeden z podstawowych wyznaczników jakości kształcenia można uznać zdawalność egzaminów maturalnych. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Zdawalność egzaminów maturalnych – szkoły ponadgimnazjalne zawodowe			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	25,0	40,0
2	LESKO	65,2	53,8
ŚREDNIA		**45,1%**	**46,9%**

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *Zdawalność egzaminów maturalnych – szkoły ponadgimnazjalne zawodowe* w Gminie Ustrzyki Dolne oraz Gminie Lesko. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Zdawalność egzaminów maturalnych – licea ogólnokształcące			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	95,9	94,9
2	LESKO	98,3	81,1
ŚREDNIA		**97,1%**	**88,0%**

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano spadek wskaźnika *Zdawalność egzaminów maturalnych – licea ogólnokształcące* w Gminie Ustrzyki Dolne oraz Gminie Lesko. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Udział absolwentów szkół ponadgimnazjalnych w licznie absolwentów ogółem (kolejno absolwenci zasadniczych szkół zawodowych/techników/liceów ogólnokształcących)

Wskaźnik służy do określenia struktury absolwentów szkół ponadgimnazjalnych w podziale na absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, techników oraz liceów ogólnokształcących. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Udział absolwentów szkół ponadgimnazjalnych w licznie absolwentów ogółem (kolejno absolwenci zasadniczych szkół zawodowych/techników/liceów ogólnokształcących) (wyrażone w %)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	11,6/20,5/67,8	9,6/16,3/74,1
2	LESKO	24,7/46,1/29,2	19,1/51,1/29,8
ŚREDNIA		18,2/33,3/48,5	14,4/33,7/51,9

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano, iż wskaźnik *Udział absolwentów szkół ponadgimnazjalnych w licznie absolwentów ogółem (kolejno absolwenci zasadniczych szkół zawodowych/techników/liceów ogólnokształcących) (wyrażone w %)* spadł w odniesieniu do absolwentów zasadniczych szkół zawodowych w Gminie Ustrzyki Dolne oraz Gminie Lesko, a wzrósł w odniesieniu do absolwentów techników oraz Liceów Ogólnokształcących w Gminie Ustrzyki Dolne oraz Gminie Lesko. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Słuchacze w ponadgimnazjalnych szkołach dla dorosłych według podgrup kierunków kształcenia ISCED-F – 2013

Wskaźnik pozwala na uchwycenie jednego z aspektów zjawiska uczenia się przez całe życie. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Zaobserwowano spadek wskaźnika *Słuchacze w ponadgimnazjalnych szkołach dla dorosłych według podgrup kierunków kształcenia ISCED-F – 2013* w Gminie Ustrzyki Dolne z 63 słuchaczy w 2016 r. na 21 słuchaczy w 2017r. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Liczba absolwentów liceów ogólnokształcących dla dorosłych

Wskaźnik pozwala na uchwycenie jednego z aspektów zjawiska uczenia się przez całe życie. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Na terenie oddziaływania programu *PSRB* jedynie w Gminie Ustrzyki Dolne znajduje się liceum ogólnokształcące dla dorosłych które w 2016 r. ukończyło 22 absolwentów. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (ogółem)

Zakres wskaźnika obejmuje stopę bezrobocia rejestrowanego w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Brak odpowiedniego wykształcenia dostosowanego do potrzeb rynku pracy można uznać za jeden z głównych czynników utrudniających czy wręcz uniemożliwiających znalezienie pracy. Podejmowanie kształcenia stanowi jeden z głównych ze sposobów nabycia kwalifikacji dostosowanych do potrzeb rynku pracy. W dobie ciągle zmieniających się potrzeb ze strony rynku pracy jednym z głównych sposobów sprostania wyzwaniom z tego zakresu jest podejmowanie kształcenia również w wieku dorosłym. Z kolei udział osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w pewnym stopniu wskazuje na

występowanie określonych postaw w odniesieniu do kształcenia się przez całe życie przejawiających się m.in. w bierności w tym zakresie. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (ogółem)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	12,1	10,2
2	LUTOWISKA	15,0	11,3
3	USTRZYKI DOLNE	10,3	9,0
4	BALIGRÓD	13,8	11,2
5	CISNA	18,0	15,5
6	LESKO	13,1	11,0
7	OLSZANICA	14,2	11,8
8	SOLINA	15,7	14,0
9	KOMAŃCZA	7,8	6,3
10	TYRAWA WOŁOSKA	8,2	5,7
11	ZAGÓRZ	6,6	5,1
12	BIRCZA	11,3	10,2
ŚREDNIA		12,2%	10,1%

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano spadek wskaźnika *udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (ogółem)* w wszystkich gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Saldo migracji na 1000 osób (ogółem)

Monitorowanie salda migracji odgrywa bardzo istotną rolę nie tylko w kontekście osiągania celów priorytetu Kapitał ludzki i społeczny, ale przede wszystkim w aspekcie osiągania celów Programu. Można zatem stwierdzić, że wskaźnik ten ma charakter horyzontalny. Celem *PSRB* jest wzrost poziomu i warunków życia mieszkańców. Dodatnie saldo migracji świadczy o sile przyciągania danego obszaru przeważającej nad siłą wypychania. Z kolei ujemne saldo migracji, czyli przewaga liczby osób emigrujących z danego obszaru w porównaniu do osób imigrujących świadczy o przewadze sił wypychania nad siłami przyciągania. Innymi słowy, odnosząc osiąganą wartość salda migracji wprost do kwestii warunków życia można stwierdzić, że ujemne saldo migracji świadczy o tym, iż w ocenie mieszkańców poziom i warunki życia gdzie indziej są na tyle wyższe, że warto zdecydować się na wyemigrowanie z dotychczas zamieszkiwanego obszaru. Ujemne saldo migracji bezpośrednio skutkuje obniżeniem jakości kapitału ludzkiego. W odniesieniu do obszarów słabo rozwiniętych o peryferyjnym położeniu wyzwanie stanowi nie tyle dążenie do zapewnienia dodatniego salda migracji, ale dążenie do zahamowania lub chociaż zmniejszania zjawiska ujemnego salda. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Saldo migracji na 1000 osób (ogółem)			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	- 0,8	- 7,2

2	LUTOWISKA	-14,9	- 10,6
3	USTRZYKI DOLNE	- 4,2	- 4,7
4	BALIGRÓD	- 0,6	- 7,2
5	CISNA	- 2,8	- 5,1
6	LESKO	- 2,2	- 4,8
7	OLSZANICA	- 4,2	- 4,6
8	SOLINA	- 0,6	- 2,6
9	KOMAŃCZA	- 6,9	- 7,3
10	TYRAWA WOŁOSKA	- 4,6	- 3,5
11	ZAGÓRZ	- 1,5	- 1,1
12	BIRCZA	- 6,2	- 6,8
ŚREDNIA		- 2,7	- 3,8

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano spadek wskaźnika *saldo migracji na 1000 osób (ogółem)* w gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców

W kontekście wzmacniania kapitału społecznego bardzo istotną rolę odgrywają fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne. Dlatego w ramach priorytetu „Kapitał ludzki i społeczny" zasadne jest monitorowanie w ujęciu dynamicznym liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	71	74
2	LUTOWISKA	110	106
3	USTRZYKI DOLNE	60	63
4	BALIGRÓD	44	51
5	CISNA	119	126
6	LESKO	49	49
7	OLSZANICA	50	54
8	SOLINA	49	51
9	KOMAŃCZA	41	41
10	TYRAWA WOŁOSKA	40	41
11	ZAGÓRZ	34	37
12	BIRCZA	55	54
ŚREDNIA		60	62

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców* w gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora medycznego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem

W zakres priorytetu „Kapitał ludzki i społeczny" wpisane zostało wsparcie z zakresu poprawy dostępności i jakości usług społecznych (działanie 3.4). W kontekście świadczenia usług społecznych ważną rolę odgrywają podmioty sektora medycznego. Dlatego w kontekście celów priorytetu a w szczególności działania 3.4 ważną rolę odgrywa monitorowanie potencjału w zakresie powstawania podmiotów sektora medycznego prowadzone za pomocą wskaźnika udziału nowo zarejestrowanych podmiotów sektora medycznego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora medycznego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	0	0
2	LUTOWISKA	0	0
3	USTRZYKI DOLNE	3,20	5,22
4	BALIGRÓD	0	2,13
5	CISNA	0	7,32
6	LESKO	0	7,69
7	OLSZANICA	6,67	3,45
8	SOLINA	1,35	0
9	KOMAŃCZA	3,13	3,57
10	TYRAWA WOŁOSKA	8,33	16,67
11	ZAGÓRZ	0	0
12	BIRCZA	2,94	2,08
ŚREDNIA		2,14	4,01

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora medycznego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem* w większości gmin objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Miejsca w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej

Dzięki wskaźnikowi możliwe jest dokonanie analizy obserwowanego zjawiska koncentrując się nie tylko na liczbie placówek, ale także ich pojemności (capacity). Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS – z poziomu gmin.

Miejsca w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	146	146
2	LESKO	58	58
3	ZAGÓRZ	41	41
RAZEM		245	245

W latach 2016 – 2017 nie zaobserwowano zmian wartości wskaźnika *miejsca w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej* w gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Mieszkańcy placówek stacjonarnej pomocy społecznej

Wskaźnik ten stanowi uzupełnienie wskaźnika dotyczącego liczby miejsc stacjonarnej pomocy społecznej pozwalając na uchwycenie stopnia zaspokojenia potrzeb w zakresie usług stacjonarnej pomocy społecznej. Innymi słowy, w powiązaniu z innymi wskaźnikami z tego zakresu pozwala na uchwycenie nie tylko ponoszonych nakładów, ale także uzyskiwanych rezultatów. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

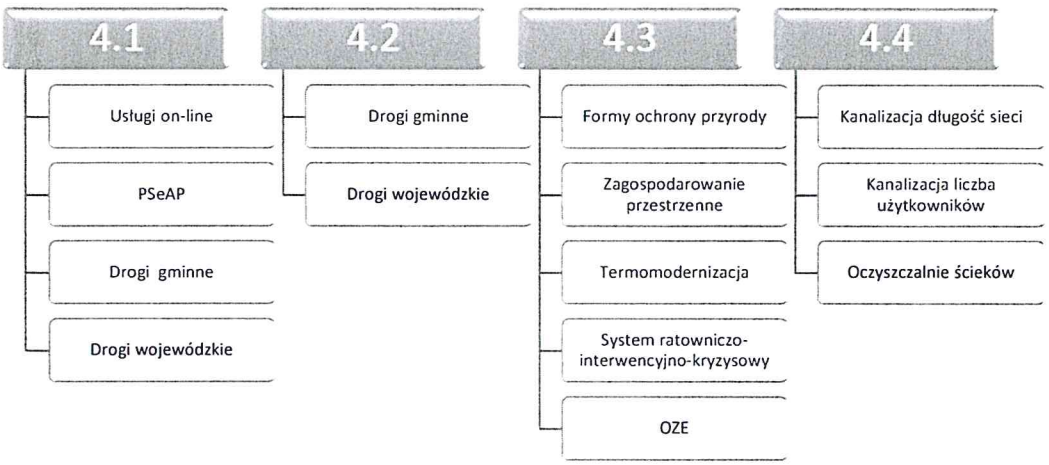
Mieszkańcy placówek stacjonarnej pomocy społecznej			
LP.	GMINA	2016	2017
1	USTRZYKI DOLNE	145	145
2	LESKO	6	6
3	ZAGÓRZ	41	41
RAZEM		192	192

W latach 2016 – 2017 nie zaobserwowano zmian wartości wskaźnika *mieszkańcy placówek stacjonarnej pomocy społecznej* w gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

PRIORYTET INFRASTRUKTURA SŁUŻĄCA POPRAWIE DOSTĘPNOŚCI I OCHRONIE ŚRODOWISKA

Na potrzeby monitorowania priorytetu „Infrastruktura służąca poprawie dostępności i ochronie środowiska" wyróżniono 12 wskaźników, przy czym wskaźniki dotyczące dróg przypisano zarówno do działania 4.1 Poprawa dostępności przestrzennej i cyfrowej oraz działanie 4.2 Wykorzystanie transgranicznej infrastruktury komunikacyjnej w ruchu lokalnym i turystycznym.

Rysunek 4. Wskaźniki monitorujące priorytet „Infrastruktura służąca poprawie dostępności i ochronie środowiska"

Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości co najmniej 3

W ramach wskaźnika monitorowane są usługi publiczne udostępnione przez gminy o stopniu dojrzałości co najmniej 3, zgodnie z przyjętą przez Komisję Europejską skalą dojrzałości e-usług publicznych. Poziom 3 polega na interakcji dwustronnej, tzn. formularze dostępną są on-line, istnieje możliwość zainicjowania sprawy drogą elektroniczną poprzez interaktywne wypełnienie i przesłanie dokumentów elektronicznych do jednostki administracji publicznej.

Wskaźnik służy do pomiaru zjawiska rozwoju społeczeństwa informacyjnego poprzez wzrost dostępności usług administracji publicznej udostępnianych drogą on-line. W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba usług publicznych udostępnianych przez gminę drogą on-line przed 1 stycznia 2016 r.;
- liczba nowych usług publicznych udostępnionych przez gminę drogą on-line po 1 stycznia 2016 r.;
- liczba nowych usług publicznych udostępnionych przez gminę drogą on-line w 2018 roku;
- liczba nowych usług publicznych planowanych do udostępnienia drogą on-line przez gminę do 2020 r.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba usług publicznych udostępnianych przez gminę drogą on-line przed 1 stycznia 2016 r.	12

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Lutowiska – 5, Lesko – 1, Olszanica – 4, Solina – 1, Tyrawa Wołoska – 1.

Liczba nowych usług publicznych udostępnionych przez gminę drogą on-line po 1 stycznia 2016 r	45

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 3, Lutowiska –16, Olszanica – 6, Solina – 16, Bircza – 4.

Liczba nowych usług publicznych udostępnionych przez gminę drogą on-line w 2018 r.	20

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Lutowiska – 16, Solina – 1, Zagórz – 3.

Liczba nowych usług publicznych planowanych do udostępnienia drogą on-line przez gminę do 2020 r.	42

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 2, Olszanica – 3, Solina – 2, Zagórz – 20, Bircza – 15.

Należy zwrócić uwagę na wysoką wartość wskaźnika zadeklarowanego przez gminy oraz ich dalsze plany w udostępnianiu nowych usług on-line.

Liczba usług świadczonych on-line przez gminy w ramach Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej (PSeAP)

Wskaźnik służy do pomiaru zjawiska rozwoju społeczeństwa informacyjnego poprzez wzrost dostępności usług administracji publicznej udostępnianych drogą on-line. W ramach wskaźnika mierzona jest suma usług publicznych udostępnionych w ramach PSeAP przez gminy objęte zakresem terytorialnym *PSRB*. W celu zapewnienia rzetelności wyników, pomiar prowadzony jest wg danych na dzień 31 grudnia danego roku sprawozdawczego na podstawie informacji dostępnych na stronie PSeAP: https://pseap.podkarpackie.pl/. Wykaz gmin świadczących usługi w ramach Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej zostało przedstawione w tabeli nr 3.

Tabela nr 3. Wykaz gmin świadczących usługi w ramach Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej.

GMINA	Liczba świadczonych usług
Czarna	3
Lutowiska	14
Ustrzyki Dolne	22
Baligród	4
Cisna	1
Lesko	5
Olszanica	7
Solina	25
Komańcza	70
Tyrawa Wołoska	19
Zagórz	33
Bircza	4
Łącznie	**207 usług**

Źródło: Zestawienie własne na podstawie danych dostępnych na stronie https://pseap.podkarpackie.pl.

W ramach Projektu PSeAP w województwie podkarpackim wdrożono w 157 urzędach, system elektronicznego obiegu dokumentów, który wprowadza jednolite tryby załatwiania spraw, wspomaga pracę pracowników administracji samorządowej, świadczących usługi dla mieszkańców województwa podkarpackiego. Co ważne, wszystkie gminy uczestniczące w realizacji *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* świadczą usługi on-line w ramach Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej. Wśród bieszczadzkich gmin istnieje duża rozpiętość w liczbie świadczonych usług. Najwięcej świadczy ich Gmina Komańcza (70), a najmniej Gmina Cisna (1).

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych

Przyjmując znaczenie zawarte w ustawie o drogach publicznych, drogi gminne można zdefiniować jako drogi o znaczeniu lokalnym niezaliczone do innych kategorii, stanowiące uzupełniającą sieć dróg służących miejscowym potrzebom, z wyłączeniem dróg wewnętrznych, zaliczone do kategorii dróg gminnych w drodze uchwały rady gminy po zasięgnięciu opinii właściwego zarządu powiatu o przebiegu ustalonym w drodze uchwały rady gminy.

W ramach wskaźnika mierzona jest suma długości przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych. Jako modernizację lub przebudowę nie należy rozumieć rutynowego utrzymania drogi, czyli również napraw nie przyczyniających się do podniesienia standardu drogi, lecz jedynie do przywrócenia stanu wyjściowego. Wskaźnik uwzględnia zarówno kilometry dróg przebudowanych z Funduszy Europejskich, środków własnych gmin, jak i funduszy celowych, np. po powodziowych.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	81,20 km

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 2,144 km, Lutowiska – 5,03 km, Ustrzyki Dolne – 17,12 km, Baligród – 2,232 km, Cisna – 3,16 km, Lesko – 7,93 km, Olszanica – 7,51 km, Solina – 2,26 km, Komańcza - 1,66 km Tyrawa Wołoska – 2 km, Zagórz - 17,588 km, Bircza - 12,57 km.

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	30,86 km

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 0,89 km, Lutowiska – 3,15 km, Ustrzyki Dolne – 5,82 km, Baligród – 0,927 km, Cisna – 1,41 km, Lesko – 3,03 km, Olszanica – 4,07 km, Solina –0,99 km, Komańcza - 0,41 km, Tyrawa Wołoska - 1,2 km, Zagórz - 2,897 km, Bircza - 6,07 km.

Całkowita długość dróg gminnych znajdujących się na terenie gminy wg stanu na 31 grudnia 2018 r.	1 442,56 km

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 76,9 km, Lutowiska – 11,80 km, Ustrzyki Dolne – 637,83 km, Baligród – 14 km, Cisna – 10,75 km, Lesko – 126,99 km, Olszanica – 180 km, Solina - 30,956 km, Komańcza - 16 km, Tyrawa Wołoska – 162 km, Zagórz - 126,537 km, Bircza - 48,80 km.

Całkowita długość dróg gminnych planowanych do przebudowy lub modernizacji do 2020 r. (bez uwzględnienia dotychczas przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych)	67,94 km

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 0,99 km, Lutowiska – 1,50 km, Ustrzyki Dolne – 12,11 km, Baligród – 0,450 km, Cisna – 2 km, Lesko – 3,89 km, Olszanica – 2 km, Solina – 2 km, Zagórz – 13 km, Bircza – 30 km.

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich

Przyjmując znaczenie zawarte w ustawie o drogach publicznych, drogi wojewódzkie można zdefiniować jako drogi inne niż drogi krajowe stanowiące połączenia między miastami lub mające znaczenie dla województwa, zaliczone do kategorii dróg wojewódzkich w drodze uchwały sejmiku województwa w porozumieniu z ministrami ds. transportu oraz obrony narodowej.

W ramach wskaźnika monitorowana jest suma długości przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich. Jako modernizację lub przebudowę nie należy rozumieć rutynowego utrzymania drogi, czyli również napraw nie przyczyniających się do podniesienia standardu drogi, lecz jedynie do przywrócenia stanu wyjściowego.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.,
- długość dróg przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w roku sprawozdawczym,
- całkowita długość dróg wojewódzkich planowanych do przebudowy lub modernizacji do 2020 r. (bez uwzględnienia dotychczas przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich).

Długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	2 275 m

Na realizację wskaźnika długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r. wpływ miały inwestycje zrealizowane na terenie następujących gmin: , Miasto i Gmina Solina – 1477 m, Komańcza - 798 m.

Długość dróg przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w 2018 roku	286 m

Na realizację wskaźnika długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich w 2018 roku wpływ miały inwestycje zrealizowane na terenie: Miasto i Gmina Solina – 286 m.

Żadna z gmin będących w *PSRB* nie planuje realizacji wskaźnika *całkowita długość dróg wojewódzkich planowanych do przebudowy lub modernizacji do 2020 r. (bez uwzględnienia dotychczas przebudowanych lub zmodernizowanych dróg wojewódzkich).*

Liczba utworzonych form ochrony przyrody

Wskaźnik służy do pomiaru działań o kluczowym znaczeniu dla zapewnienia utrzymania walorów środowiskowych oraz krajobrazowych. Przez formę ochrony przyrody należy rozumieć obiekty zaewidencjonowane w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody.

Według analizy przeprowadzonej w dniu 5 marca 2019 roku, za 2018 rok do Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody nie zaewidencjonowano nowych form ochrony przyrody na terenie gmin objętych oddziaływaniem *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad*. Natomiast w 2017 roku do Rejestru wpisano 9 form ochrony przyrody. Na terenie Gminy Ustrzyki Dolne zarejestrowano 7 pomników przyrody (Halina – Leszczyna turecka, Magdalena – Lipa drobnolistna, Marcelina – Lipa drobnolistna, Ludmiła – Lipa drobnolistna, Zdzisława – Daglezja zielona, Ewelina – Lipa szerokolistna, Marcin – Żywotnik olbrzymi), a na terenie Zagorza i Olszanicy po jednym pomniku (Buk Zwyczajny i Jodła pospolita).

Podczas realizacji *PSRB* gminy wchodzące w jego skład zaewidencjonowane formy przyrody to pomniki przyrody. Osiągnięta w 2018 roku wartość pokazuje realizację wskaźnika w 50%. Aktualność danych zależy w zasadniczym stopniu, od realizacji ustawowego obowiązku spoczywającego na radach gmin w zakresie rejestrowania pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i użytków ekologicznych.

Liczba obiektów użyteczności publicznej poddanych termomodernizacji

W ramach wskaźnika monitorowana jest liczba obiektów użyteczności publicznej będących własnością lub zarządzanych przez gminy bądź jednostki podległe. W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- liczba obiektów użyteczności publicznej poddanych termomodernizacji od początku wdrażania RPO WP 2014-2020;
- liczba obiektów użyteczności publicznej poddanych termomodernizacji w roku sprawozdawczym;
- liczba obiektów użyteczności publicznej planowana do termomodernizacji do końca 2020 r. (z wyłączeniem dotychczas termomodernizowanych obiektów).

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba obiektów poddanych termomodernizacji od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	27

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 6, Cisna – 1, Lesko – 4, Olszanica – 3, Solina – 7, Zagórz – 6.

Liczba obiektów poddanych termomodernizacji od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	4

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Ustrzyki Dolne – 2, Zagórz – 2.

Liczba obiektów użyteczności publicznej planowana do termomodernizacji do końca 2020 r. (z wyłączeniem dotychczas termomodernizowanych obiektów)	11

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 1, Ustrzyki Dolne – 2, Baligród – 2, Olszanica – 2, Solina – 1, Zagórz – 3.

Realizacja wskaźnika odbiega od wartości pośredniej założonej do realizacji w 2018 r. Należy jednak uznać, że osiągnięcie wartości docelowej w 2020 roku nie jest zagrożone, ponieważ termomodernizacja budynków może być elementem projektu realizowanego w ramach *RPO WP 2014-2020,* na które zostały podpisane umowy o dofinansowanie.

Liczba gospodarstw domowych wyposażonych w instalacje odnawialnych źródeł energii

W ramach wskaźnika monitorowana jest liczba gospodarstw domowych znajdujących się na terenie gminy wyposażonych w latach 2016-2020 w ramach tzw. projektów parasolowych w instalacje odnawialnych źródeł energii.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Liczba gospodarstw domowych wyposażonych w instalacje odnawialnych źródeł energii	270

Na realizację wskaźnika wpływ miała wartość zadeklarowana przez gminę Zagórz w której 270 gospodarstw domowych jest wyposażonych w instalacje odnawialnych źródeł energii.

W okresie obejmującym sprawozdanie tylko jedna gmina zadeklarowała realizację wskaźnika, ale można założyć, że będzie on utrzymywał tendencje wzrostową ponieważ z informacji zamieszczonej w dniu 29 listopada 2018 r. w internetowym serwisie informacyjnym *RPO WP 2014-2020* wynika, że do dofinansowania w ramach działania 3.1 *Rozwój OZE* wyłoniono 3 projekty parasolowe o łącznej wartości 41 314 822,51 zł planowanych do realizacji na terenie gmin objętych zakresem terytorialnym *PSRB*.

Wartość wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego

Wskaźnik służy do określenia ilości nakładów poniesionych na rzecz wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego. Jako wsparcie należy rozumieć dofinansowanie infrastruktury lub wyposażenia.

W odniesieniu do wskaźnika monitorowane są następujące wartości:

- wartość wsparcia udzielonego od 2016 r.;
- wartość wsparcia udzielonego w roku sprawozdawczym;
- planowana od utworzenia liczba miejsc w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej do 2020 r.

W ramach wartości wskaźnika uwzględnione jest wsparcie udzielone ze środków własnych gmin oraz w formie dotacji Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Gminy uczestniczące w *PSRB* uzyskano następujące dane:

Wartość wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	2 255 034,51 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna –24 258 zł , Ustrzyki Dolne – 135 550 zł, Baligród – 259 731,75 zł, Lesko – 69 210 zł, Olszanica – 146 934 zł, Solina - 655 280 zł, Tyrawa Wołoska – 12 317 zł, Zagórz - 932 527,85 zł, Bircza - 19 225,91 zł.

Wartość wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	218 674,67 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 6 055 zł, Baligród – 126 208,49 zł, Lesko – 27 585 zł, Tyrawa Wołoska – 107 zł, Zagórz - 46 562,87 zł, Bircza – 12 156,31 zł.

Wartość wsparcia planowana do udzielenia placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego do 31 grudnia 2020 r.	1 733 900 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Czarna – 20 000 zł, Ustrzyki Dolne – 250 000 zł, Baligród – 250 000 zł, Lesko – 40 000 zł, Olszanica –

250 000 zł, Solina - 350 000 zł, Tyrawa Wołoska – 63 000 zł, Zagórz - 430 900 zł, Bircza - 80 000 zł.

Na podstawie sprawozdań przygotowanych przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej uzyskano następujące dane:

Wartość wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2018 r.	190 000 (dotacja) 100 000 (pożyczka)

Dotacja została udzielona na realizację następujących zadań: Zakup lekkiego samochodu ratowniczo-gaśniczego dla potrzeb OSP w Bukowcu – 70 000 zł (gmina Solina); Zakup samochodu ratowniczo-gaśniczego średniego uterenowionego 4x4 na potrzeby jednostki OSP Zagórz – 70 000 zł (Miasto Zagórz); Zakup lekkiego samochodu ratowniczo-gaśniczego dla potrzeb OSP w Górzance – 25 000 zł (Gmina Solina); Zakup lekkiego samochodu ratowniczo-gaśniczego dla potrzeb OSP w Stańkowej – 25 000 zł (Miasto Ustrzyki Dolne).

Wartość wsparcia udzielonego placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.	225 637,27 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Baligród -126 208,49 zł, Bircza - 19 225,91, Czarna - 6 055 zł, Lesko - 27 585 zł, Zagórz - 46 562,87 zł.

Wartość wsparcia planowana do udzielenia placówkom funkcjonującym w ramach systemu ratowniczo-interwencyjno-kryzysowego do 31 grudnia 2020 r.	1 353 056,31 zł

Na realizację wskaźnika wpływ miały wartości zadeklarowane przez następujące gminy: Baligród - 250 000 zł, Bircza - 12 156,31 zł, Czarna - 20 000 zł, Lesko - 40 000 zł, Solina - 350 000 zł, Ustrzyki Dolne - 250 000 zł, Zagórz - 430 900 zł.

Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gminy

Wskaźnik służy do określenia stopnia pokrycia powierzchni gmin obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gminy			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	0,6	0,6
2	LUTOWISKA	1,5	1,5
3	USTRZYKI DOLNE	2,5	2,5
4	BALIGRÓD	0,2	0,2
5	CISNA	2,7	2,7
6	LESKO	4,2	4,2
7	OLSZANICA	0,2	0,2
8	SOLINA	8,0	8,0
9	KOMAŃCZA	0,3	0,4
10	TYRAWA WOŁOSKA	0,3	0,3
11	ZAGÓRZ	4,4	4,6
12	BIRCZA	0,3	0,3
ŚREDNIA		2,1%	2,1%

W latach 2016 – 2017 nie zaobserwowano zmian wartości wskaźnika *udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gminy* w gminach objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Długość czynnej sieci kanalizacyjnej

W kontekście zapewnienia odpowiedniego stanu środowiska w szczególności w kontekście zapewnienia odpowiedniej czystości wód bardzo ważną rolę odgrywa zapewnienie bezpiecznego odprowadzania ścieków. Za najbardziej skuteczne rozwiązanie w tym zakresie można uznać odprowadzanie ścieków za pomocą sieci kanalizacyjnej doprowadzonej do oczyszczalni ścieków. Dlatego w ramach *Programu* zasadne jest prowadzenie monitoringu długości czynnej sieci kanalizacyjnej. Cyklicznie prowadzony monitoring w tym zakresie pozwala na uchwycenie ewentualnych zmian na obszarze gmin objętych zakresem terytorialnym *Programu*. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Długość czynnej sieci kanalizacyjnej			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	4,1	4,1
2	LUTOWISKA	20,5	20,5
3	USTRZYKI DOLNE	21,6	22,3
4	BALIGRÓD	17,8	17,8
5	CISNA	15,6	15,8
6	LESKO	118,6	118,6
7	OLSZANICA	2,2	2,2
8	SOLINA	48,0	48,0
9	KOMAŃCZA	22,3	20,7

10	TYRAWA WOŁOSKA	4,4	4,4
11	ZAGÓRZ	127,7	130,2
12	BIRCZA	45,1	45,1
RAZEM		447,9 km	449,7 km

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *długość czynnej sieci kanalizacyjnej* w części gmin objętych *Programem*. Największy wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Ustrzyki Dolne, Gminie Cisna, oraz Gminie Zagórz. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Korzystający z instalacji (sieci kanalizacyjnej) w % ogółu ludności

W kontekście celów priorytetu „Infrastruktura służąca poprawie dostępności i ochronie środowiska" kluczowe znaczenie posiada nie tylko długość czynnej sieci kanalizacyjnej, ale przede wszystkim korzystanie z niej. Osiągnięcie celów w zakresie zapewnienia odpowiedniej czystości wody jest możliwe przy zapewnieniu wysokiego odsetka skanalizowania gminy. Dlatego w powiązaniu z analizą wskaźnika długości czynnej sieci kanalizacyjnej zasadne jest monitorowanie odsetka osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Korzystający z instalacji (sieci kanalizacyjnej) w % ogółu ludności			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	22,3	21
2	LUTOWISKA	70,9	70,5
3	USTRZYKI DOLNE	49,6	48,8
4	BALIGRÓD	34,8	32
5	CISNA	54,7	54,8
6	LESKO	71,6	71,7
7	OLSZANICA	9,7	9,4
8	SOLINA	57,1	55,6
9	KOMAŃCZA	50,9	48,3
10	TYRAWA WOŁOSKA	10,9	11,7
11	ZAGÓRZ	62	62,3
12	BIRCZA	34,6	33,3
ŚREDNIA		44,1%	43,3%

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano spadek wskaźnika *korzystający z instalacji (sieci kanalizacyjnej) w % ogółu ludności* w części gmin objętych *Programem*. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

Ludność korzystająca z oczyszczalni

W kontekście zapewnienia odpowiedniego stanu środowiska w szczególności czystości wód, bardzo ważną rolę odgrywa bezpieczne odprowadzanie ścieków. Za najbardziej skuteczne

rozwiązanie w tym zakresie można uznać odprowadzanie ścieków za pomocą sieci kanalizacyjnej doprowadzonej do oczyszczalni ścieków. Dlatego w ramach *Programu* zasadne jest prowadzenie monitoringu liczby ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków. Cyklicznie prowadzony monitoring w tym zakresie pozwala na uchwycenie ewentualnych zmian na obszarze gmin objętych zakresem terytorialnym *Programu*. Wskaźnik jest monitorowany według stanu na 31 grudnia na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS na poziomie gmin.

Ludność korzystająca z oczyszczalni			
LP.	GMINA	2016	2017
1	CZARNA	390	390
2	LUTOWISKA	1 386	1 384
3	USTRZYKI DOLNE	8 780	9 194
4	BALIGRÓD	1 640	1 640
5	CISNA	780	785
6	LESKO	8 883	8 911
7	OLSZANICA	459	460
8	SOLINA	2 710	2 710
9	KOMAŃCZA	2 615	2 385
10	TYRAWA WOŁOSKA	175	175
11	ZAGÓRZ	8 792	8 792
12	BIRCZA	2 169	2 180
RAZEM		38 779	39 006

W latach 2016 – 2017 zaobserwowano wzrost wskaźnika *ludność korzystająca z oczyszczalni* w części gmin objętych *Programem*. Wzrost wskaźnika zaobserwowano w Gminie Ustrzyki Dolne, Gminie Cisna, Gminie Lesko oraz Gminie Bircza. Dane dotyczące wskaźnika za 2018 r. Główny Urząd Statystyczny udostępni w II połowie 2019 r.

II. Wsparcie udzielane przez Zarząd Województwa Podkarpackiego i inne instytucje

W 2018 roku zostały ogłoszone nabory wniosków do następujących działań w ramach *PSRB:*

- Działanie 4.1 Zapobieganie i zwalczanie zagrożeń, nabór wniosków - grudzień 2018 r., typ projektów mogących uzyskać dofinansowanie - Zakup pojazdów specjalnych ochrony przeciwpożarowej, sprzętu i/lub wyposażenia do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof lub poważnych awarii – wyłącznie dla potrzeb OSP; Rozbudowa istniejącego regionalnego systemu wczesnego ostrzegania i prognozowania zagrożeń, w szczególności powodzi; Realizacja inwestycji mających na celu ochronę obszarów ze średnim ryzykiem powodziowym;
- 4.2 Gospodarka odpadami, nabór wniosków - październik 2018 r., typ projektów mogących uzyskać dofinansowanie - 1. Kompleksowe projekty skierowane na poprawę gospodarowania odpadami komunalnymi zgodnie z Planem inwestycyjnym w zakresie

gospodarki odpadami komunalnymi w województwie podkarpackim. 2. Kompleksowe projekty skierowane na poprawę gospodarowania odpadami innymi niż komunalne z uwzględnieniem osadów ściekowych, zgodnie z Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego (WPGO). 3. Rekultywacja składowisk odpadów, zgodnie z Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego.

- 4.3.2 Zaopatrzenie w wodę, nabór wniosków - czerwiec 2018 r., typ projektów mogących uzyskać dofinansowanie - Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie sieci wodociągowych, ujęć, stacji uzdatniania wody. 2. Zakup urządzeń i aparatury pomiarowej w zakresie gospodarki wodno-ściekowej.
- 4.5 Różnorodność biologiczna, nabór wniosków – kwiecień 2018 r., typ projektu mogący uzyskać dofinansowanie 4. Opracowanie planów ochrony oraz inwentaryzacji przyrodniczych i audytu krajobrazowego.

Na podstawie informacji z 31 stycznia 2019 r. dotyczącej zaktualizowanej listy projektów wybranych do dofinansowania w ramach naboru nr RPPK.04.03.02-IZ.00-18-001/18, działanie 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa, poddziałanie 4.3.2 Zaopatrzenie w wodę wynika, że dwa projekty złożone przed podmioty uczestniczące w *PSRB* otrzymały dofinansowanie. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Wykaz projektów z terenu *PSRB* które uzyskały dofinansowanie z RPO WP 2014-2020 w ramach działania 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa, poddziałanie 4.3.2 Zaopatrzenie w wodę.

Wnioskodawca	Tytuł projektu	Całkowity koszt projektu	Dotacja EFRR
Gmina Bircza	Budowa sieci wodociągowych wraz z przyłączami dla zaopatrzenia w wodę budynków w miejscowości Stara Bircza	6 626 560,62 zł	1 313 286,80 zł
Zakład Usług Technicznych Sp. z o.o. w Zagórzu	Przebudowa infrastruktury wodociągowej w miejscowościach Kalnica i Średnie Wielkie	1 602 893,26 zł	1 087 112,49 zł
RAZEM		**8 229 453,88 zł**	**2 400 399,29 zł**

Źródło: Strona internetowa www.rpo.podkarpackie.pl.

W dniu 22 kwietnia 2019 r. zostały opublikowane wyniki naboru wniosków do działania 4.5 Różnorodność biologiczna z których wynika, że żaden podmiot uczestniczący w *PSRB* nie otrzymał dofinansowania

Planowany termin rozstrzygnięcia konkursu w ramach działania 4.1 Zapobieganie i zwalczanie zagrożeń został wyznaczony na czerwiec 2019 r. (typu projektów - Realizacja inwestycji mających na celu ochronę obszarów ze średnim ryzykiem powodziowym; Rozbudowa istniejącego regionalnego systemu wczesnego ostrzegania i prognozowania zagrożeń, w szczególności powodzi) i na październik 2019 r. (typ projektu *Zakup pojazdów specjalnych ochrony przeciwpożarowej*).

Inwestycje drogowe na terenie objętym *PSRB* w 2018 r. finansowane były również ze środków Samorządu Województwa Podkarpackiego. Z informacji przekazanych przez Departament Dróg i Publicznego Transportu Zbiorowego wynika, że zrealizowano 2 inwestycje w zakresie odnowy i przebudowy dróg wojewódzkich, a także remonty chodników w ciągach dróg wojewódzkich. Na przebudowę drogi wojewódzkiej w miejscowości Wołkowyja w Gminie Solina udzielono wsparcia w wysokości 188 618,77 zł., natomiast na remont chodników w ciągach dróg wojewódzkich w miejscowości Cisna w Gminie Cisna udzielono wsparcia w wysokości 169 616,50 zł.

Z danych przekazanych przez Departament Kultury i Ochrony Dziedzictwa Narodowego UMWP wynika, iż w 2018 r. udzielono łącznie 309 000 zł. dotacji podmiotom z terenu gmin objętych *PSRB* na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Szczegółowe dane zawiera tabela nr 5.

Tabela nr 5. Wykaz projektów z terenu *PSRB,* które uzyskały dotację na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Lp.	Wnioskodawca	Rodzaj prac lub robót budowlanych przy zabytku	Proponowana kwota dofinansowania
1	Berezka Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP	prace remontowo - konserwatorskie kościoła oraz dzwonnicy w Bereźnicy Wyżnej	40 000 zł
2	Brzegi Dolne Parafia Rzymskokatolicka pw. MB Różańcowej	remont posadowienia kościoła pw. MB Różańcowej w Brzegu Dolnym	20 000 zł
3	Czaszyn Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Św.	prace remontowo - konserwatorskie dachu kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Czaszynie	20 000 zł
4	Górzanka Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pana Jezusa	konserwacja polichromii w kościele pw. Wniebowstąpienia Pana Jezusa w Górzance	49 000 zł
5	Komańcza Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Józefa	konserwacja ikonostasu w kościele filialnym pw. Matki Bożej Wspomożycielki w Radoszycach	20 000 zł
6	Lesko Parafia Rzymskokatolicka pw. Nawiedzenia NMP	konserwacja ołtarza głównego z kościoła pw. Nawiedzenia NMP w Lesku	25 000 zł
7	Turzańsk Parafia Prawosławna pw. św. Archanioła Michała	konserwacja ołtarza bocznego z ikoną św. Archanioła Michała w cerkwi pw. św. Archanioła Michała w Turzańsku	20 000 zł
8	Tyrawa Wołoska Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja Biskupa	remont i konserwacja kościoła w Hołuczkowie	20 000 zł
9	Ustrzyki Dolne Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Józefa Robotnika	prace remontowo - konserwatorskie przy kościele filialnym pw. Bł. Marii Teresy Ledóchowskiej w Ustrzykach Dolnych	20 000 zł

10	Ustrzyki Dolne Wincenty Gerlach Renata Gerlach	prace remontowo - budowlane przy budynku mieszkalno - administracyjnym przy ul. Fabrycznej 20 w Ustrzykach Dolnych	40 000 zł
11	Uherce Mineralne Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	konserwację ołtarza głównego w kościele pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Uhercach Mineralnych	35 000 zł
RAZEM			309 000 zł

Źródło:. Dane dostarczone przez Departament Kultury i Ochrony Dziedzictwa Narodowego UMWP.

Ponadto z informacji przekazanych przez Departament Rolnictwa, Geodezji i Gospodarki Mieniem UMWP, wynika iż gminom wchodzącym w skład *Programu* udzielono wsparcia na inwestycje związane z budową i modernizacją dróg dojazdowych do gruntów rolnych w wysokości łącznej 750 000 zł. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 6.

Tabela nr 6. Wykaz udzielonego *wsparcia* przez Departament Rolnictwa, Geodezji i Gospodarki Mieniem UMWP

Lp	Nazwa podmiotu	Forma wsparcia	Kwota	Nazwa projektu
1	Gmina Czarna	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
2	Gmina Solina	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
3	Gmina Baligród	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
4	Gmina Cisna	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
5	Miasto i Gmina Ustrzyki Dolne	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
6	Gmina Olszanica	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
7	Miasto i Gmina Zagórz	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
8	Miasto i Gmina Lesko	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "

9	Gmina Bircza	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
10	Gmina Tyrawa Wołoska	dotacja celowa	75 000 zł	"Podział środków budżetu Województwa stanowiących dochód z tytułu wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej w roku 2018 "
RAZEM			750 000 zł	

Źródło:. Dane dostarczone przez Departament Rolnictwa, Geodezji i Gospodarki Mieniem UMWP

Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP podpisał umowy na realizację siedmiu projektów realizowanych w obszarze turystyki w ramach *Programu Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020* na łączną kwotę 348 549,70 zł. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 7.

Tabela nr 7. Wykaz udzielonego wsparcia w zakresie turystyki przez Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP na rzecz podmiotów z terenów gmin objętych *PSRB*.

l.p.	Nazwa podmiotu	Lokalizacja (gmina)	Kwota	Cel wsparcia	Nazwa projektu
1.	Michał Szular	gmina Lutowiska	12 000 zł	realizacja projektu „Szlak Kultury Wołoskiej" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	organizacja w lutym 2018 r., na terenie gospodarstwa turystycznego „Dolistowie" Edyty Wyban – Masłowskiej warsztatów z rękodzieła artystycznego z wykorzystaniem ornamentyki karpackiej.
2.	Fundacja Brama Karpat	gmina Lutowiska	52 800 zł	realizacja projektu „Szlak Kultury Wołoskiej" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	organizacja w maju 2018 r. w Ustrzykach Górnych wydarzenia „Redyk Karpacki – na pasterskim szlaku"
3.	Karolina Kiwior	gmina: Lutowiska, Komańcza, Radymno	18 200 zł	realizacja projektu „Szlakiem obiektów UNESCO na pograniczu polsko-słowackim" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	organizacja terenowych warsztatów szkoleniowych na terenie Polski i Słowacji

4.	MARKETOUR Grzegorz Zamorski	gmina Cisna	94205,70 zł	realizacja projektu „Szlak Kultury Wołoskiej" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	organizacja II edycji Festiwalu Filmów Karpackich, w sierpniu 2018 r., w Majdanie k. Cisnej
5.	Fundacja „Chata Nad Wisłokiem"	gmina Komańcza	62 500 zł	realizacja projektu „Szlak Kultury Wołoskiej" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	organizacja w październiku 2018 r. w Komańczy, Osławicy Wisłoku Wielkim wydarzenia „Wołoska Koliba – Folkowe spotkania na pasterskim szlaku"
6.	Fundacja Bieszczadzka	gmina: Sanok, Komańcza, Lutowiska, Olszanica, miasto: Sanok	10 444 zł	realizacja projektu „Szlak Kultury Wołoskiej" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	promocja podkarpackiego odcinka Szlaku Kultury Wołoskiej, poprzez organizację w październiku 2018 roku 3-dniowego objazdu studyjnego dla dziennikarzy i przedstawicieli mediów branżowych lokalnych i ogólnopolskich
7.	Scanning 3D Paweł Klak	obszar wsparcia Programu Interreg PL-SK 2014-2020	98 400 zł (brak możliwości wyodrębnienia kwoty w podziale na gminy uczestniczące w *PSRB*)	realizacja projektu "Szlak Maryjny (Światło ze Wschodu)" (Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020)	wykonanie wirtualnego szlaku pielgrzymkowego w technologii 3D
RAZEM			348 549,70 zł		

Źródło: Dane dostarczone przez Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP.

Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP podpisał również dwie umowy na kwotę 84 990 zł na realizację projektów turystyczno-promocyjnych w ramach zadań publicznych Województwa Podkarpackiego. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 8.

Tabela nr 8. Wykaz udzielonego wsparcia przez Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP na rzecz podmiotów z terenów gmin objętych *PSRB* w ramach realizacji zadań publicznych Województwa Podkarpackiego.

L. p.	Nazwa podmiotu	Lokalizacja (gmina)	Kwota	Cel wsparcia	Nazwa projektu
1.	Stowarzyszenie Rozwoju Wetliny i Okolic	Gmina Cisna	11 190 zł	realizację zadań publicznych Województwa Podkarpackiego w zakresie rozwoju turystyki	Przedłużenie istniejącej trasy turystyczno - historycznej „Bieszczady Odnalezione" w nieistniejącej bojkowskiej wsi Jaworzec oraz prowadzenie społecznego punktu Informacji Turystycznej w Wetlinie.
2.	„AGART" Sylwia Wieleba Maślany	Gmina Cisna	73 800 zł	organizacja wojewódzkich obchodów Światowego Dnia Turystyki	organizacja wojewódzkich obchodów Światowego Dnia Turystyki
RAZEM			84 990 zł		

Źródło: Dane dostarczone przez Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej UMWP.

W 2018 roku Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich UMWP podpisał 4 umowy z gminami uczestniczącymi w *PSRB* na realizację projektów w ramach *Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2017-2020* na łączną kwotę 39 809 zł. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 9.

Tabela nr 9. Wsparcie udzielone w 2018 r. gminom *PSRB* w ramach *Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2017-2020.*

L.p.	Nazwa podmiotu	Kwota	Nazwa projektu
1	Gmina Solina	10 000 zł	Urządzenie ogólnodostępnego zejścia do Jeziora Solińskiego wraz z przygotowaniem terenu do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości w okolicy zielonej plaży w Wołkowyi
2	Gmina Olszanica	10 000 zł	Festiwal Wędkarstwa Muchowego "Vision Fly Fishing Festival" w Zwierzyniu
3	Gmina Lesko	10 000 zł	Zagospodarowanie terenu przy Centrum Kultur Pogranicznej w Łukawicy na potrzeby organizacji imprez plenerowych
4	Gmina Bircza	9 809 zł	Zadbane centrum naszą wizytówką - poprawa estetyki i wizerunku wsi poprzez zagospodarowanie przestrzeni publicznej
RAZEM		39 809 zł	

Źródło: Dane dostarczone przez Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich UMWP.

W 2018 r. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie udzielił 21 podmiotom z terenu oddziaływania *Programu* dotacji lub pożyczek na łączną kwotę 22 844

143,42 zł. Wsparcie zostało udzielone na realizacji projektów w zakresie edukacji ekologicznej, ochrony wód, gospodarki wodnej, ochrony atmosfery. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 10.

Tabela nr 10. Wykaz udzielonego wsparcia w podmiotom z terenu oddziaływania *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

Lp.	Nazwa podmiotu	Lokalizacja (gmina)	Kwota	Nazwa projektu
1	Bieszczadzki Park Narodowy w Ustrzykach Górnych	Lutowiska	19 428 zł.	Realizacja programu edukacji ekologicznej i działalności wydawniczej w Bieszczadzkim Parku Narodowym w 2018 roku
2	Gmina Ustrzyki Dolne	Ustrzyki Dolne	430 747,57 zł.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowości Ustjanowa Górna w drodze gminnej nr 119259R
3	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. Brzegi Dolne	Ustrzyki Dolne	527 365 zł.	Budowa i przebudowa systemu zaopatrzenia w wodę w miejscowości Ropienka
4	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. Brzegi Dolne	Ustrzyki Dolne	922 635zł.	Budowa i przebudowa systemu zaopatrzenia w wodę w miejscowości Ropienka
5	Bieszczadzkie Stowarzyszenie Na Rzecz Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawne j "Promyk Nadziei"	Ustrzyki Dolne - miasto	3 187,10 zł.	Pomagamy płazom i gadom w Bieszczadach
6	Gmina Bircza	Bircza	8 233 zł.	Realizacja zadania polega na przeprowadzeniu prac konserwatorskich na 21 drzewach
7	Parafia Rzymskokatolicka p.w. Świętego Piotra i Pawła w Nowym Łupkowie	Komańcza	63 767,70 zł	Wykonanie termomodernizacji budynku plebanii Parafii p.w. Świętych Piotra i Pawła w Nowym Łupkowie
8	Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK Spółka z o.o. w Sanoku	Cisna	97 400 zł	Termomodernizacja budynku Bacówki PTTK w Jaworcu: docieplenie ścian zewnętrznych, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, modernizacja instalacji grzewczej

9	Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK Spółka z o.o. w Sanoku	Cisna	113 750 zł	Termomodernizacja budynku Bacówki POD HONEM w Cisnej: wymiana gontu z dociepleniem dachu, docieplenie ścian zewnętrznych, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej
10	Gmina Cisna	Cisna	1 359 200 zł	Przebudowa oczyszczalni ścieków w m. Cisna
11	Gmina Cisna	Cisna	1825329,09 zł	Przebudowa oczyszczalni ścieków w m. Cisna
12	"BOSZ" Szymanik i Wspólnicy Spółka Jawna	Lesko	27 440,65 zł	Zmiana sposobu ogrzewania hali magazynowej na ogrzewanie gazowe
13	Caritas Diecezji Rzeszowskiej	Solina	48 000 zł.	Karpacki Entomo-zieleniec - etap II
14	Parafia p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bóbrce	Solina	90 000 zł	Termomodernizacja budynku kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bóbrce
15	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	21 300 zł	Rozbudowa sieci kanalizacyjnej w miejscowości Górzanka
16	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	99 880 zł	Budowa kanalizacji sanitarnej grawitacyjnej ze studnią rozprężną w miejscowości Solina
17	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	100 000 zł	Wykonanie gminnej instalacji umożliwiającej odbiór ścieków z jachtów turystycznych pływających po zbiorniku zaporowym Solina
18	Parafia p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bóbrce	Solina	110 000 zł	Termomodernizacja budynku kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bóbrce
19	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	2 097 600 zł	Budowa oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej dla miejscowości Zawóz - ETAP I
20	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	12880910,31 zł	Budowa oczyszczalni ścieków w miejscowości Berezka
21	Gmina Solina z/s w Polańczyku	Solina	1 997 970 zł	Budowa oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej dla miejscowości Zawóz - ETAP I
RAZEM			22844143,42 zł	

Źródło: Dane dostarczone przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

Ważną rolę w realizacji *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* pełni Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Krośnie partycypując w kosztach realizacji inwestycji w zakresie przebudowy infrastruktury drogowej. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w tabeli nr 11.

Tabela nr 11. Wykaz inwestycji drogowych realizowanych na terenie gmin *PSRB* współfinansowanych przez Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych.

L.p.	Nadleśnictwo	Nazwa zadania przedsięwzięcia drogowego	Długość realizowanego odcinka [m]	Poniesione nakłady finansowe przez LP w 2018 r.
1	Baligród	Przebudowa drogi powiatowej nr 2257R Tarnawa-Kalnica polegająca na odtworzeniu zniszczonego przepustu w km 10+781 w m. Średnie-Wielkie	przepust	35 000 zł
2	Baligród	Remont mostu w ciągu drogi wojewódzkiej w km 24+714 w m. Bystre	most	50 000 zł
3	Baligród	Remont mostu w ciąg drogi wojewódzkiej w km 30+242 w m. Jabłonki	most	20 000 zł
4	Cisna	Remont mostu w ciągu drogi powiatowej nr 2286R Majdan-Rozt	most	21 323,28 zł
5	Komańcza	Remont mostu w ciągu drogi wojewódzkiej nr 897 w km 47+796 w m. Smolnik	most	50 000 zł
6	Komańcza	Remont mostu w ciągu drogi wojewódzkiej nr 897 w km 49+010 w m. Smolnik	most	30 000 zł
7	Lesko	Remont drogi gminnej Niebieszczany-Stróże Wielkie na Poddębinę	168	18 280,05
8	Lutowiska	Przebudowa drogi powiatowej Smolnik-Zatwarnica	1900	150 000 zł
9	Lutowiska	Remont mostu na drodze wojewódzkiej nr 896 w m. Czarna w km 16+433	most	25 000 zł
10	Ustrzyki Dolne	Przebudowa drogi powiatowej nr 2226R Rakowa-Stańkowa-Ropienka	2245	40 000 zł
11	Ustrzyki Dolne	Przebudowa drogi gminnej Zawadka-Stańkowa	535	35 000 zł
12	Ustrzyki Dolne	Remont drogi gminnej w m.Orelec	345	25 000 zł
13	Ustrzyki Dolne	Przebudowa drogi gminnej nr 119 259R Bandrów-Stebnik	1930	30 000 zł
14	Ustrzyki Dolne	Remont mostu w ciągu drogi wojewódzkiej nr 896 Żłobek w km 13+756	most	40 000 zł

15	Ustrzyki Dolne	Remont mostu w ciągu drogi wojewódzkiej nr 896 w m. Żłobek w km 13+282	most	35 000 zł
RAZEM				604 603,33 zł

Źródło: Dane dostarczone przez Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych w Krośnie.

W 2018 roku Lasy Państwowe realizowały również trzy przedsięwzięcia z zakresu turystycznego udostępniania lasu w nadleśnictwach lokalizowanych w Bieszczadach, które zostały szczegółowo przedstawione w tabeli nr 12.

Tabela nr 12. Inwestycje turystyczne realizowane przez Lasy Państwowe na terenie gmin objętych *PSRB*.

L.p.	RDLP	Nadleśnictwo	Nazwa zadania	Efekt rzeczowy	Poniesione nakłady finansowe w 2018 r.
1	Krosno	Bircza	Budowa punktu widokowego w Woli Korzenieckiej	30 m^2	233 592,89 zł
2	Krosno	Cisna	Budowa ścieżki rowerowej	10 km	395 273,37 zł
3	Krosno	Baligród	Budowa ścieżki spacerowej Doliną Łopienki	2103 m	327 733,16 zł
RAZEM					956 599,42 zł

Źródło: Dane dostarczone przez Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych w Krośnie.

Podsumowanie

Sprawozdanie roczne z realizacji *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* w 2018 roku to kolejny dokument analizujący zmiany zachodzące na terenie 12 gmin objętych oddziaływaniem *Programu*. Rożni się jednak od sprawozdań przygotowywanych we wcześniejszych latach ze względu na zmianę wskaźników, które monitorują jego realizację. W Sprawozdaniu przygotowanym za 2018 r. zrezygnowano z kilku wskaźników których w poprzednich latach nie udawało się pozyskać z żadnego źródła. Sytuacja taka dotyczyła np. wskaźników „Osoby dorosłe w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu i szkoleniu" czy „Liczba zrealizowanych (przeprowadzonych) kursów, szkoleń i studiów podyplomowych". Zrezygnowano również ze wskaźnika „Poprawa stanu czystości wody w rzece San zbadana (określona) przy pomocy wskaźników fitobentos i fitoplankton poniżej ośrodków miejskich usytuowanych nad rzeką San, zmierzona przez WIOŚ w Rzeszowie", który monitorowany był na podstawie danych dostarczanych przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie. Niestety badania wymienionych parametrów biologicznych prowadzone są w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska z częstotliwością raz na trzy lata, co wyklucza możliwość analizowania danych w okresie corocznym.

Nowy system przygotowywania sprawozdań z realizacji *PSRB* oparty w dużej części na danych pozyskanych z anku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Korzystając z danych statystycznych GUS mamy pewność, że wskaźniki są wiarygodne, porównywalne i mierzalne gdyż interpretacja danych dostarczanych przez interesariuszy *PSRB* podczas przygotowywania wcześniejszych sprawozdań była zadaniem czasochłonnym. System sprawozdawczy był również skomplikowany o czym świadczyły składane przez gminy korekty, które miały wpływ na realizację wskaźników. Wadą nowego systemu monitoringu jest termin publikacji danych przez GUS w większości dostępnych w II połowie następnego roku sprawozdawczego.

Mając na uwadze to, że opracowanie *PSRB* zostało zainicjowane oddolnie, cykliczne sprawozdawanie przez głównych interesariuszy *Programu* wartości niektórych wskaźników wpisujących się w *PSRB* stanowi niezbędny element systemu monitoringu, wzmacniając świadomość na temat roli, jaką *Program Strategicznego Rozwoju Bieszczad* odgrywa w procesie rozwoju obszarów objętych wsparciem.

W związku z powyższym ważną rolę w sprawnej realizacji *PSRB* oraz przebiegu systemu monitoringu odgrywają gminy, które odpowiadają za cykliczne przedstawianie danych dotyczących wszystkich podejmowanych inicjatyw.

W ramach wsparcia ze środków Samorządu Województwa Podkarpackiego należy wskazać iż:

- na odnowę i przebudowę dróg wojewódzkich oraz remonty i budowę chodników w ciągach dróg wojewódzkich położonych na terenie gmin wchodzących w skład *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* przeznaczono łącznie 358 235,27 zł;
- udzielono gminom wchodzącym w skład *Programu* wsparcia na inwestycje związane z budową i modernizacją dróg dojazdowych do gruntów rolnych w wysokości łącznej 750 000 zł;
- udzielono łącznie 309 000 zł. dotacji podmiotom z terenu gmin objętych *PSRB* na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- podpisano dwie umowy związane z realizacją projektów turystyczno-promocyjnych w ramach zadań publicznych na rzecz podmiotów z terenów gmin objętych *PSRB* na łączną kwotę 84 990 zł, a w ramach *Programu Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020* realizowano w obszarze turystyki siedem projektów na łączną kwotę 348 549,70 zł.
- udzielono wsparcia na rzecz podmiotów z obszaru *PSRB* w wysokości na realizację projektów w ramach *Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2017-2020* w wysokości 39 809 zł;
- udzielono wsparcia 14 podmiotom *PSRB* w ramach osi współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego *RPO WP 2014-2020* oraz na przedsięwzięcia społeczne wdrażane w ramach *Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój* na łączną kwotę 15 832 859,78zł.

Ponadto realizując zapisy Uchwały nr XLVI/764/17 z dnia 27 listopada 2017 r. udzielono pomocy finansowej dla Gminy Solina z budżetu Województwa Podkarpackiego w roku 2018 w wysokości 150 000 zł z przeznaczeniem na zadanie pn. „ Zagospodarowanie szlaku turystycznego na Korbanie".

W realizację *Programu Strategicznego Rozwoju Bieszczad* zaangażowane są również:

- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie, który 21 podmiotom z terenu oddziaływania *Programu* udzielił dotacji lub pożyczek na łączną kwotę 22 844 143,42 zł. Wsparcie zostało udzielone na realizacji projektów w zakresie edukacji ekologicznej, ochrony wód, gospodarki wodnej, ochrony atmosfery.
- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Krośnie, która partycypując w kosztach realizacji inwestycji przeznaczyła łączną kwotę 604 603,33 zł na przebudowę infrastruktury drogowej oraz kwotę 956 599,42 zł na inwestycje w zakresie turystycznego udostępniania lasu przez nadleśnictwa znajdujące się na terenie Bieszczad.

WICEMARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA
Piotr Pilch